

AZ ELMÚLÁS ÉS A TEMETÉS HIEDELEMVILÁGA

Az elmúlás és temetés rítusának, mint átmeneti szokásnak legbonyolultabb, legnehezebben megközelíthető és rendszerezhető területe a hiedelemvilág. Egyrészt, mert a hiedelemvilág kevésbé látott, tehát, elsősorban elvont szellemi-lelki jelenség, másrészt, mert mégis szorosan beletartozik a rítusok tartalmába. Sok szokás, rítus gyakorlása pontosan a hiedelmek által és miatt él, pl. az alamizsna adás. Így a szokássor leírásakor lehetetlen megkerülni, figyelmen kívül hagyni őket. Külön rendszerbe foglalásuk esetleg érthetlenné tette volna magát a rítust is.

Ebben a fejezetben csak azokat a hiedelmeket sorolom fel, amelyek elsődlegesen lélekcentrikusak, vagyis a falu lélekkel kapcsolatos világképének felvázolásához nyújtanak „építő anyagot”. Közben megkíséreltem az elmúlással és temetéssel kapcsolatos egész világkép megrajzolását is azért, hogy választ kapjunk arra a kérdésre, hogy létezik-e Csíkszentdomokoson egy valamelyest egységes, sajátos hiedelemstruktúra, lélek- és túlvilágfilozófia. Az összefoglalás során részben számba veszem a már leírt hiedelmeket is. Egyúttal talán mélyebb összefüggések is felszínre kerülnek nemcsak a folklórtudomány, hanem a mélylélektani, hit- és áhitattörténeti kutatások számára is.

A halál látása

Milyen a halál? Félnék-e a haláltól?

„Úgy képzeljük el, ahogy van festve: egy fehér ember. Egy ősz ember, akit az Úristen elküld, hogy na, most elviszed a lelket. Természetbe nem láttam. Félnék tőle. Én például félek. Pedig el vagyok készülve. Ma es vihetne. Nem mondanám, hogy menjen a menyecskémhez (*ti. a menyemhez*). Kaszával jár. Azért félnék a haláltól, met nem tudjuk, hogy hogy van ott. Milyen? De különben nem kéne félni, met meg kell halni. Ne vóna az ismeretlen út! Attól függ, hogy élted le az életedet: jól élted-e, bűn nélkül-e? Ha bűnbe éltél, a Jóisten, hogy találja a lelkedet: megszabadít-e az örökös haláltól vagy mennyországba juttat, vagy pokolba taszítanak” (33).

„A halál az egy nagy próba. Az én nővérem megevett valamilyen gombát. A férje hozta. S akkor ő álmába azt látta, me rosszul lett, hogy egy jószágos valaki, mintha nővér lett vóna, őt megfogta, s kellett felfelé menjen.

Nagy-nagy lépcsőn, s örökké, ahogy lépett, rántották vissza. Úgy lépett, s mondta az a jószágos valaki, erőltessed, met ha visszarántanak, pokolba esel. S látott ott egy mélységes nagy feketét, s ott olyan hemzsegéseket. S amikor felért, hogy na, még csak, még csak... csak erőltessed magad, met még csak kettőt kell lépni, ha visszarántnak, soha többet ide nem tudsz eljutni, s akkor na, megérte, s hát egy ajtó megnyílt, s ott látta a Szűzanyát. S ő azt mondta: »Neked vissza kell menni a földre, met az időd nem telt bé.« S akkor magához tért. Úgyhogy a Jóisten megmutassa magát s megjelenik valamilyen formába, aki kételkedik benne. S erre a halál jó alkalom. Met az én nővérem ezen volt elindulva...” (15).

„A vejem, amikor má rosszul volt, megkérdezte »Mámá, milyen a halál?« Mondom, hadd el fiam, én nem tudom, me azt még nem próbáltam, majd amikor eljő, megtudjuk. Öt, ugye, érdekelte, hogy milyen. Minél jobban fél az ember, rájő, hogy nem es olyan borzasztó az a halál. Mikor eljő, hogy az ember egy-kettőre el kell váltojzon. Met én láttam eleget: az ember egyet sóhajt, a másik nem es sóhajt semmit, s nincs...” (17).

„Csak azt láttam, hogy édesapám egyet nagyot sóhajtott, s többet nem volt. Vannak egyesek, akik félnek, s úgy is eljő. Mi má belé vagyunk egyezve, me a korunk is ott van. Még így is örvendünk, hogy ezt a kort együtt megértük. A kortársainkból má alig vannak. Akármelyik megy el elől, olyan sokat nem kell a másik egyedül legyen” (16).

„A halál egy elmúlás, örökre elmúlás. Halál után semmi nincs. Egy fájdalom annak, aki hátul maradt. Olyan természetes, hogy meg kell halni. De az ember akkor beszél így, mikor elbetegedik, nagy beteg, akkor belé van nyugodva, hogy meghal: Bár halnék meg, hogy ne szenvednék többet – így mondjuk. Hatvan után minden napot ajándékba ad az Úristen” (15).

„Ejjsze nem félünk, inkább sajnáljuk az életet” (1).

„Mikor eljő egészen a végóra, akkor má nem fél senki a haláltól. Addig fél, amíg oda nem kerül. Sokan félünk, hogy jaj, hát még kellene élni, de mikor következik bé, má nem fél senki” (29).

„Igen. Félnék. Édesanyám 85 éves volt, s félt a haláltól. Örökké azt mondta, csak maradnék köztetek, milyen jó veletek lenni. Na, pedig elég szép időt élt, s elég beteg volt, s félt. Kérte örökké, hogy legyünk vele” (30).

„Van, aki fél tőle. Itt van a szomszédba Julia néni: 90 esztendő. Örökké mondja, hogy »Jaj, úgy félek a haláltól, még kéne éljek itt köztetek.« Pedig senkije sincs. Mondtam neki, me úgy volt, mintha meghalna, hogy ne, ne a rosszon járjon az esze, egy-egy kicsit imádkozjon. S azt mondta, »Ne tégy, én má nem tudok imádkozni.« Félt, hogy ettől meg kell haljon” (36).

„Szép halál, csúf halál”

Szentdomokoson mire mondják, hogy „szép halállal – csúf halállal” halt meg?

„Szép halál: csendesen viseli a betegséget, s egyszerre csak kimúlik” (28).

„Olyan, mint az elalvás. Nem tudunk magunkról semmit. Azt mondják, hogy szép. Én is így képzeltem magamnak, de láttam csúfnak es. Dani bácsim, például, milyen furcsán halt meg. Istenem! Így csak kifeszült a nyaka erősen, néztem, utajára olyan sanyarú képet vágott. Azt hittem, én es beléhalok, nem csak ő hal meg. Mennyit dolgozik az ember, s milyen nehezen, s szomorúan jö a halál. Egyiknek így, a másiknak úgy. Ezután próbáljuk meg mi is” (36).

„Én csak azt láttam, hogy édesapámnak a szeme elfényesedik és egy helyt, egy pontot nézett felfelé. Én kérdeztem, édesapám jól van-e? Azt mondta »Nem fiam, nem.« Csak egyet a száját mozdította, s már ki volt múlva. Olyan szép csendbe. A másik biza sok vergődés által hal meg. Az elsőnek azt mondjuk, hogy üdvösséges halál, a másodiknak pedig csúf halál, vergődő halál” (18).

„Szép halállal hal, aki Istenben hal meg, és nem szenved sokáig. Csúf halállal, aki sokat szenved s Isten nélkül hal meg. Vonaglik: jön magához, aztán lesz rosszul. Az ilyen aztán kárinkodik, csúfokot mond. Akinek szép marad az arca, az szépen halt meg” (15).

„Van, aki az ágyba nyugszik, s megnyugvásképpen lássa úgy a család, mind a látogatók, hogy milyen türelemmel van. Erre azt mondjuk, hogy szép halállal halt meg. A másik ideges, hánkolódik, türelmetlen...” (24).

„Szép halállal úgy hal meg, hogy szépen elaluszik. S nem vergődik. S a másik kapkod, kapálózik, s rugdalózik, vergődik, s akar leszaggatni mindent magáról. S amikor megcsendesedik, meg van halva. Az ilyenre mondják, milyen volt az élete, olyan a halála. Rossz ember volt, s úgy es halt meg” (32).

„Így mondjuk, aki hirtelen meghal, az szép halál, met nem szenvedett. De a családjának nagyon rossz. A hozzátartozók közül ilyenkor szeretnék kimutatni a szeretetüket, s nincs kinek. Az öngyilkosság, a' csúf halál. Aztán az, amikor sokáig kínlódik, má gyógyszerezni se tudják, hánkolódik, türelmetlen, még a hozzátartozójával es csak veszekedik. Sokszor mondják, hogy na, csak ott nyögedezzen, me megérdemli. Me valamivel rosszat csinált: a rokonságnak, testvéreknek” (30).

„Aki felakasztja magát, az elveti az életet. Hát az hogy hal meg? Csúf! Aztán az, aki sokat hánykolódik. Van itt egy 100 esztendő öregasszony. De

úgy élt egy évet, csak az ágyban, hanyatt, a szája tátva, a szemei lehúnyva. Hát ez má nem élet, s halálnak se szép” (29).

Mivel érdemli ki az ember a szép halált és miért bűnhődik csúf halállal?

„Ki hogy hal meg, az is határozza, ki hogy élt. Életibe. Me ha olyan volt, reamondják, hogy meg kellett szenvedjen, me nem vót jó. Az embertársaival szembe nem vót jó. Például a vejem, hogy öt es felemlítsem, biza sok emberrel vitába volt – adószedő volt –, s meg es szenvedett. Annál jobban nem es lehetett. Bántalmazhatott, ugye, sok embert, sokan haragudtak es rea. Elég a hezza, hogy ő meg es szenvedett. Még külön es házasodott (*ti. félre-járt*), hogy őszinte legyek, elhordta a felvevő ruháit, s aztán eccer ott kapott egy másik férfit, pedig mondtam neki, hogy aki neked jó, az másnak es jó. Itthon a feleségit az állatokkal lefoglalta, s ő ment. S pénzt nem adott haza, sokszor. S mit szenvedett a mű gyermekünk?! Nem es akartuk hezza adni, úgy szöktette el. Na de meg es szenvedett a halálával” (17).

„A Jóistentől megnyeri azt a kegyelmet, hogy meg se érzi, s meg van halva. S a másik napokig, hetekig csak haldoklik, nem tud szólni, se nem tud magáról, s nem tud halni meg. Met azt mondják, bűnös ember. Ez az Isten rendelése, hogy így van. Azt mondják, az életivel ezt megérdemelte. S ezért van ez” (7).

„A szüleimtől hallottam, hogy így, aki sokáig vonaglik, úgy mondták ők, az őlt vagy valakinek az életibe nagy kárt tett. Azt kell levezekelje, s azért szenved annyit. A másik pedig a szüleivel szemben nem volt olyan, mint amilyen kellett, rosszal illette őket, nem bánt jól velük. Hogy igaz-e? – nem tudom. Mi hál' Istennek szüleink iránt megtettünk mindent, ami illett. A nehéz halál a Jóistentől büntetés. Így tartzuk. Vallásunk szerint így beszélünk. Így van ejisze...” (36).

„Bűnbe szenved, halálos bűnbe. Valami rosszat tett valakinek, vagy gyilkolt, lopott vagy életibe örökké rosszat tett a felebarátjának. Az ilyenre azt mondják, nagy bűne van s szenved. Az ilyen csúf halállal hal meg. Ezt így nevezik, hogy csúf halál. Egy ilyen eset az én édesanyámnak a testvére. Az az anyját bottal verte ki az udvarra, a vagyonát mind elvette. De alig tudott meghalni” (15).

„Csúf halállal az hal meg, aki életin keresztül, rossz volt, kárinkodott, mit tudom én, miket csinált, rosszakot csinált, na, arról azt mondják, a halála óráján bé kell számoljon mindenről. Miket tett s mit csinált egész életibe. Hogy melyik mivel dolgozott, azt csinálja a halálos ágyán. Például Bács Ágostonnak az apja, hogy beszámolt az életiről! Amit életin keresztül csinált, azt a halálos ágyán mind megcsinálta: mindent mutatott, tusakodott (*ti.*

vívódott). A rossz ember nehezen, nehezen hal meg. Tusakodik. Vagy itt, egy másik asszony. Rossz életet éltek az urával, de másnak es örökké rosszat tett. Elment máshoz még lopni es. A tőszomszédba es. Aztán, hogy a férje meghalt, annyit búdosódott. S a halála es olyan vót: annyit vergődött az ágyba, hogy leesett a földre, s ott halt meg. Nem tudom, mennyit kénlódott, s hogy tusakodhatott a halállal, de szépen nem ment, az biztos, met ott kapták meg a földön” (1.).

„A sokáig haldoklóról mondják, hogy ivutt vóna kevesebbet, dógozott vóna többet, s viselkedett vóna rendesen.. Reamondnak mindenkire valamit” (28).

„Itt a szomszédunkba, idősök vótak, má meghaltak, két leány maradt, de örökké azt mondták, hogy annál a háznál (*megszeppenve*) – ezt nehogy valahova le tessék vetetni, met a leányom azt mondta a múltkor, mikor még itt járt a tanár úr, hogy egy szót se szóljak többet (*suttogva*), na, csak elmondom példának – hogy haladtak jól az életbe. Úgy haladtak, ahogy egy fejőstehén akadt: ha úgy akarták, 20 litret adjon, 20 litret adott, met mások tehenitől, a szomszédtól elvették a tejet. S az övék adta. Na, hát az asszon halt meg hamarább, s akkor – valamiféle békájuk volt nekik, hogy milyen, de békájuk volt, s ezáltal volt az a nagy szerencsájük. De az asszon, mikor halt meg, nem tudott meghalni. S kénálta a leányát, hogy vegye el (*ti. a békát*) – nem tudom, hol tartották –, hogy eccer szabaduljon meg tőle. S akkor a leánya megfogta a békát, de akkor is olyan szél vót; vitte hátra, met hátra kellett vigye félkilometret az Oltig, met abba dobta belé, s csak azután tudott meghalni az anyja. De milyen rossz idő vót ezalatt! Úgy fútt a szél, hogy azt gondoltuk, mindent elviszen. Hogy belédobta-e, nem-e, nem tudom, de most es az a tudomány megvan. De az a két leány olyan halálos haragba élnek... Szóval, ennek az öregasszonynak a halálakor valósággal üvöltött a szél. S mondták a szomszédok, hogy akkor vitték a békát hátra. Akkor szabadult meg az ördögtől, hogy ki tudjon múlni. De hogy hova jutott, nem tudom...” (1).

„Vót itt nem messze, azt mondták paratikája vót, egy ember. Csak csodálkoztunk, hogy mennyit kínlódott, mikor halt meg. Kiabálta mind, hogy »vessétek ki, s jaj, ne, jó bé, üssétek meg te, s ne mekkora béka!« Ez egy hétig így folyt. Mü gyermekek vótunk, hallgatkoztunk. De egy irtó rossz ember vót. Paratikája vót, mondom, ilyen ördögsége. Az ördöggel cimborált. Egy csomó vagyont esszeszedtek. Hát csorda marhák vótak itt. Tessék elhinni, 7-8 darab marhát hajtott fel az erdőre, de onnat egy akkorát (*körme hegyét mutatja*), nem kapott senki se. Se istenébe, se sehogy. Emiatt vót neki a nehéz halála. Sokáig kínlódott. Azt mondták akkor es, az ördög látta

a békába. A békát nem látta senki sohutt se, csak ő látta. Irtó rossz ember vót életibe!” (7).

„Azt mondják, az egyik bünös, a másik nem bünös. Vagy jobban bírja a motor, a szív? Mondják, hogy azért szenvedett, mert szeretett mást zsarolni, s mindenkitől kívánt el ingyen mindent, s mondják »Jól van neki, met szeretett máson élösködni«” (17).

„Hosszas beteg, megszenved hatalmason. Azt hangoztassák szigorán, hogy kinek milyen vót az élete, olyan a halála. Vannak, akik rossz viseletű emberek vótak, s mégis könnyen meghaltak. S van, aki jó viseletű vót, s nehezen halt meg. Mi ennek a titka? Ezen sokat gondolkoztunk s gondolkozunk ma es?! De mégis azt mondják, hogy az előző az igaz. Itt, például, nem messze van egy mézszáros, úgy hívják Kerestály Jóska. Nálamnál nagyobb idős. Az olyan vót, arra törekedett, hogy ha csak lehet, mindenkivel babráljon ki. Vót neki inasa, szógája, arra törekedett, hogy bér nélkül csapja el. Egy hónappal, mielőtt lejárt vóna az év, olyant csinált a szógájával szembe, hogy az ott hagyta. A másikat úgy megverte, hogy elment. Ha valakinek meg kellett egy kényszervágást csinálnon, ő abból annyit elhordott s ellopott, hogy a gazdának csak szinte a fele maradt meg. Örökké böcsködött, hogy ilyen szerencsém van, s olyan szerencsém van. A múlt nyáron egy éve elmúlt, hogy az ágyba fekszik, hanyotán. Eszik s iszik s a felfelit nem tudja sohugy mozdítani. Nem tudja saját magát elrendezni. Úgy emelgetik. Eszik s iszik s kárinkodik. S mindenki azt mondja: »Edd meg Jóska a hátadon, amit igazságtalanul másoktól elvettél.« Csak azt akartam kimondani evvel, hogy ez a titka annak, ha valaki rossz viseletű, azt mondja a másik: »Nem baj, gazemberül elvetted, de edd meg a hátadon!« – vagyis a betegágyba, fekve” (32).

„Ki milyen életet él, olyan lesz a halála. Így mondják, s ez be es van teljesedve. Másról nem mondok, az én uramról. Nagy kárinkodós vót, nem ment gyónni se. Aztán szilikózisos lett, aztán úgy Istenhez tért, hogy mindenki ezen csudálkozott. Má nem vót féltékeny se, mást, aki kárinkodott, leszidta. Sokat imádkozott: a rózsafüzért, Szent Kereszt útját – ez a leghatásosabb imádság –, minden áldott nap elvégezte. S szépen es múlt ki! Ahogy a szilikózisosok szoktak úgy fulladni, kapálóznak, s nem tudják a fejüket letenni, ez nem. Olyan szép halállal múlt ki, tanár úr, hogy még az ujját se mozdította. Semmit se. Én annak tartom ezt, hogy imádkozott. A Jóisten meghallgatta, hogy megtért. Ugye, azt mondják, egy megtérő bünösnek jobban örvend az Úristen, mint 99 igaznak. Na, az én emberem es olyan szép halállal múlt ki, hogy eccer...” (1).

„Csúf halállal hal, aki szitkolt, aki életibe mindig rosszat tett másnak. Irigy volt. Az sokáig hal, sokáig szenved. Az ilyenre azt mondják, hogy az Isten bünteti. Szerved a bűneiért, élve” (15).

Mégis történnek kivételek, fordított helyzetek. Mivel magyarázzák ezeket?

„Van, akinek olyan halált ad az Isten, hogy azt mondják, milyen rossz ember vót, s mégis szép halált kapott. Elbeszéljük. Hogy milyen gonosztevő vót, mindenkinek csak a rosszat akarta – hát élő példát tudok mondani mindenre –, például, itt vót az utcába egy olyan komám, hogy egyetlen egy fia vót, azt es feljelentette, de másnak es annyi rosszat tett. Az édes gyermeket jelentette fel, örökké a milicián vót. Ha valaki fát hozott, azt kikutatta, s jelentette fel. S akkor a felesége guttaütést kapott, s az ágyba es verte meg, hogy a belsőt együtt vették, s mondjon le a résziről, hogy amilyent kimúlik, az egésztest viszi bé a mennyházba (*sic*), met az egyetlen fia meghalt, s az unokáinak ne maradjon a lakás. S hát eccer hallom, hogy lebetegedett, s két-három nap betegséggel egy-kettőre meghalt. Szép halállal! Igen, de mielőtt meghalt vóna, a feleségit pácával beleverte az ágyba. S mégis szép halállal halt meg. Még a papot es oda tudták hívni, s meggyóntatták” (29).

„Van, aki a más bűneiért szenved. Nem lehet tudni, kinek a bűneiért kínlódik. Ő jó ember volt, s mégis szenved. Visszamenőleg még a harmad, negyed ízigeni rokonáért es szenvedhet” (38).

„Az egyik azt mondja, bűnös vót, s azért. De vót biza bűnös is, s mégis annál hamarébb meghalt. Tudok ilyent. Aki nem szenved, szép halállal hal meg. Aki sokat szenved, arra azt mondják, megszenvedett az életért, csúf halállal halt meg. De azt mondja a hitünk, hogy halála előtt az Úrjézus es szenvedett, tehát nekünk es meg kell szenvedni. Aki ezen a világon szenved, annál kevesebbet szenved a lelke” (12).

„Azt mondják, ki hogy viselkedik, úgy hal meg. S mégis van olyan, hogy olyan gonosz életet élt, s olyan szépen meghal, mint egy ártatlan bárány. S a másik olyan csendbe, s olyan békébe töti le az életit, s mégis megszenved, methát másét es kell szenvedni, nem csak magáé(r)t. Azt mondják, nem csak magáért szenved az ember, hanem másnak a tetteiért: vagy apjának, vagy anyjának vagy valakinek a bűneiért. Ezt elbeszélük: »Lássátok-e? – azt mondják –, lássátok-e, milyen huncut vót az apja, s hogy meg kellett szenvedjen most a gyermeke érte?!« Vagy: »Milyen rossz vót a gyermeke, s most az apja, hogy szenved érte?!«” (36).

A gonosz életű embernek van-e halála előtt lelkiismeret furdalása?

„Olyant es tudok eleget, hogy hánykolódott, nem kapta a helyit, csak mindig az izével küzdött... azokval a sokmindenvel, amit életibe csinált. Sorba mondta, hogy ezt s azt nem kellett vóna tegye, s neki bocsásanak meg” (29).

„Az egyik úgy mondja, hogy a büneiért vezekel. Vagy valakinek a büneiért vezekel. Vagy valakit vár haza. Nem tud addig meghalni. Valakinek vétett s azt várja, hogy menjen oda, hogy kérjen tőle bocsánatot” (15).

„Volt itt a szomszédunkba, ahol születtem, egy ember. Irtó, irtó hamis vót a fia. Dorgálta őket s minden. Eccer aztán, nem tudom mi történt vele, rosszul vót. Haldoklott. S mondták az apjának, immá ne haragudjék, bocsásson meg neki, lássa-e, nem tud meghalni. »Én nem sértettem meg, ő sértett engemet örökké«. Dehát maga a sértett fél, s maga bocsásson meg neki. Addig olyan kénba vót, s úgy hánykolódott, hogy nem bírt magával, s nem bírtak vele. Azt mondja az apja eccer, »Hát én nem haragszok immár rea, megbocsátok, s az Isten es bocsásson meg neki.« Nem töt belé öt perc, meghót. Addig nem tudott, olyan kénba vót. Ezt aztán beszéltek: »Lássátok-e a bűnét, hogy meg kell szenvedni. Lássátok-e?« Ez igaz. Ki hogy mást megbecsül s értékkel, olyan a halála” (7).

„Apósom csendesen halt meg. Üzent egy szomszédasszonytól, hogy hamar menjek, me engem vár. Mikor lementem, kért egy csipor vizet, met még az éjjel vizet se kapott. Ivutt valamennyit, s azt mondja, add ide a sapkámot. S én oadaadtam, megfogta a kezemet, s azt mondja, »Így na, csak ez akartam«. Mintha úgy kért vóna tőlem bocsánatot. S mikor a sapkát tenni akarta fel, akkor csak félig vitte, a keze leengedett, s má nem is vót. Olyan érdekes halálok vannak, hogy így el se lehet képzelni” (17).

„Hogy megszenvedett a vejem, az biztos. Az életiért. Igaz, éjfélikor, mikor harangoztak – még élt akkor–, idejött a két öccse, s bort kért, de nem ivutt, csak annyit mondott, »Mámá, bocsásanak meg. Tudom, hogy sokat zaklattam magikot.« S mondtam, emberi kötelességünk, hogy megbocsásunk” (17)

„Volt itt egy szomszédasszony. Paratikákkal foglalkozott, de rea es fizetett. Megnyomorodott. Ő azt mondta örökké, hogy jár a kalugerekhez. Azt mondta nekem es, hogy megcsináltat, me harag vót köztünk a csepegő miatt. De tehetetlen lett, szörnyeteggé alakult. Ágynemű kirothadt alatta... megszenvedett a rosszaságáért. Azt mondta nekem, hogy megmutatom, hogy megposztulsz, me én sokat sirtam. Aztán mikor tehetetlen lett, akkora könnyeket ejtett, s úgy kérte a bocsánatot. Mégis csak bántotta a lelkiismeret-

te. Béjött ide a pálcával, s kérte a bocsánatot, hogy bocsássak meg, me tudja, hogy sokszor megsértett” (17).

Az elszálló lélek

Mikor távozik a testből a lélek, milyen formában? Látható-e?

„Az utolsó szusszanáskor. Legutójára ennyit csinál: heee. Eccer egy hosszát, s akkor egy rövidet, s több semmit. Utána tapogathassa a szívet, sohut semmi nem mozog. A testnek a mozgása megszűnik. A lélek nem látható! Nem es hallottam sohase, hogy valaki láthatta vóna, hogy a száján kiment valami. Csak hangja van, a szusszanást lehet hallani: heeee... he... Hallani, lehet, hallani, de látni nem” (32).

„A lélek akkor távozik, mikor kimúl az ember. Azonnal. Akkor má eltávozott a testből. Én vótam olyan mellett, hogy kimúlt, de soha nem láttam a lelket. Egyet nagyot szusszan, s avval több semmi. Azt nem es lássa senki, s nem es tud róla senki” (28).

„Hát távozik, amihelyt az utolsót kiszusszanja, rögtön. Hogy milyen? – azt nem láttuk. Hát mit mondjunk arról? Azt ki lássa? Egy utolsó szusszanás, s avval a lélek távozik. Nem es látta senki” (25).

„Én láttam. Itt elől, mikor halt meg a szomszédasszony, ott voltunk, met kell oda a szomszéd, láttam a száján, amikor ment ki egy kicsi kékes köd... levegő. Akkor szakadt ki belőle a lélek. Ilyen formába láttam. Szabad szemmel! Amíg az a kicsi kékes levegő, mint a köd, így elszállt. De nemcsak én láttam, még látták így. Beszélük, hogy így a lélek, s úgy a lélek, s a gyerekek is így lesznek, s úgy lesznek, hogy az öregeink formáját visszakapják... Csak egy pillanatig láttam. Csak. Mások is látták. Közel voltunk. Aki mellettem volt, lökött meg könyökkel, hogy ne! Me, ugye, nem lehet beszélni akkor. Van, akinek a köd helyett jő egy olyan fehér, habos mesterség, bocsánattal legyen mondva. S azt hamar egy ruhával letörlik, s akkor jő az élet vége” (36).

„A lélek láthatatlan. Mi úgy tanultuk, katolikusok. Nem hallottam olyant, aki látta” (23).

„Mikor vége az életnek egészen... mikor megállott minden működés, ... akkor szakad ki a lélek... Olyan, mint egy pára. De nem lehet pontosan tudni, hogy milyen. Csak az Isten tudja. A lélek tovább él, csak a test múlik el, porlad el” (15).

„Amikor kimúlik az ember, attól fogva egy szál gyertyát égve tartunk végig, amíg eltemetik a halottat. Az a lélek! A lelket jelzi. Egyfolytába az

kell égjen a lábánál a halottnak. Egy gyertyatartóba. S azt cserélik, hogy állandóan égjen az a gyertya, míg eltemetik. Például kimúlik ma reggel, vagy éjjel, s hónapután temetik, addig kell végig égjen az a gyertya. Az a lelket jelzi” (29).

A test melyik részében lakozott a távozó lélek?

„Úgy tartjuk a papokon s a vallásunkon keresztül, hogy a szív körül. Lehet a szívbe is. Én nem tudom. Így mondjuk” (15).

„Bal felől van a szív, ami működik. S benne kell legyen. Azt hiszem, csakis az tartsa fel az életet” (17).

„A szüvibe. Azér áll meg a szívverés, ha a lélek kimenyen belőle” (32).

„A szüvibe! De jobban a tüdőbe. Onnat száll ki. A tüdő mozog, szuszog, s a szívet mozgassa, s a szív a vért löki az egész testnek. A tüdő, nem dolgozik, vége a szívnek. Itt (*mutatja*) a szívbe s a tüdőbe van az egész lélek” (28).

„Az egész testbe kell legyen. Mindenhol. Még a lábujkjába es. Igen biza. Úgy, ahogy a vér kering, a lélek es az egész testbe kell legyen az embernek” (25).

„Éltes doktor úrt épp erről kérdeztem, hogy mi az, hogy a lélek kiszakad a testből. S ő mondta, hogy egy akkora kicsi üreg (*mutatja az ujjabegyét*) a szívtől – nem tudom – merre van, s amikor utoljára az a kicsi köd kijő, az azt jelenti, hogy az a lélek. Abba a kicsi üregbe van elhelyezkedve, az a levegő, ami utoljára ki kell szakadjon” (36).

„A lélek bennünk van, de hol? – nem tudom. Erre erőst buta vagyok. Mástól se halottam” (12).

Merre száll a kiszabadult lélek és nyomban távozik-e a halott környezetéből? Félnék-e tőle?

„Csak egy pára szakad ki az emberből. Az, ha figyel az ember, látszik. Úgy a szájon jő ki, s száll felfelé. Ez a lélek. Hogy hova menyen, nem tudjuk, de a test többet nem mozdul. Úgy tudjuk, hogy a testet amíg kiviszik a temetőbe, addig a lélek es ott kering a házba, s a ház körül. S még egy óráig hall a test. Hogy félünk-e az itt keringő lélektől? Nem. Én azt mondom mindenkinek: akit szerettünk életünkbe, attól nem kell félünk holtába. Sokan azt mondják, jaj, kimúlt valaki, akkor a házba nem menyek bé, met félek. Mondom, nincs mitől félj. Ha szeretted életedbe, akkor nincs mét féljél tőle” (7).

„Azt mondják, hogy a lélek vagy három hetet kereng a levegőbe, s aztán távozik el. A saját házába s a ház körül jár. Mindenesetre én féltem, én egy évig féltem, amikor a fiam meghalt. Egy évig nem mertem este kimenni az ut-

cára. Az uram, hogy meghalt, egy hónapig féltem. Mikor meg vót a harmincnapos miséje, mintha egy új erő nőtt vóna belém. Többet nem féltem” (15).

„Azt nem lássuk. Az láthatatlan. Az csak felmegy a Jóisten elejibe, az ítéletre, s aztán ott igazítsák el, ki merre jut, hova jutunk s mikor lesz velünk. Nem tudjuk. Az Úrjézus ott, a számadáskor mondja meg, hogy ki merre megy. Ott válik el aztán a sorsunk. Ki, hova jut: a tisztító tűzbe-e, vagy a pokolba egyenesen...” (1)

Miért imádkoznak a haldoklás pillanataiban?

„Azért mert kell. Mert a Sátán a legjobban akkor dolgozik. Alig várja, hogy a lelket elkapja. Met ő avval gazdagabb, ha egy lelket elragad. Ő azt viszi, s örvend neki. Ezért örül az öngyilkosnak, met egy lelket elfoghat. S mű az imával s a megkerüléssel azt csináljuk, hogy ennek a haldoklónak az Úrjézus jöjjön az elejibe, s várja, s ő vigye, s ő segítse, s a Szűzanya. Met azért imádkozunk örökké a Szűzanyához es, hogy jöjjön a segítségünkre halálunk óráján. És legyen nekünk a támaszunk és kérje az Úrjézust, hogy vigye a lelkünköt, met az ő kezibe ajánljuk. Azért es imádkozunk, hogy könnyebbüljön a szenvedése. Mikor má a nyújtópádon van, akkor csak a lelkiért imádkozunk. Elvégezzük a Fájdalmas olvasót, a Keresztútját, s van az Örökimádásban egy óra, amelyik direkt a tisztító tűzbe szenvedő lélekét van. Az imádsággal könnyül a haldokló szenvedése. Ezt tapasztaltam” (12).

„A haldokló es kívánja, hogy imádkozzanak mellette. Aztán, met hitünk szerint a lélek szenved. A lélek élve marad: vagy az Úrjézus elejibe menyen, vagy a pokolba. S hogy ne a pokolba menjen, hanem az Úrjézushoz jusson, ezért imádkozni kell. A test szenved láthatólag. De ha meghal, má nem szenved. De szenved a lélek. Álmunkba es, ugye, amikor a test pihen, a lelkünk nyugtalan. Ezét hisszük, hogy a lélek él, s imádkozni kell érte. A lélek ugyanúgy szenved, amikor a testből kiszakad es, ha úgy élt abba a testbe, hogy neki kell szenvedni. Az ember lelkiért kell imádkozni..., a szentmisét is a lélekért mondassák, nem a testért” (29).

„A szomszédba most két éve halt meg egy velem egykorbeli asszony. Ott voltam vele végig, amíg meghalt. Felfogta a kezit s az utolsó percig imádkozott. Mondtuk mi is mellette az imádságot, s há eccer a keze úgy ereszkedik le, úgy széjjel nezett, megforgatta a szemit, egyet szusszant, s már nem is vót” (7).

„Amikor a beteg halálán van, hívnak másokat es a szomszédból, s akkor aztán imádkozni kell azonnal. A halott, ahogy kimúlik a világból, még egy óráig hall a test. Úgy mondjuk, hogy nem szabad beszélgetni, mert még

hallja, mit beszélgetnek körülötte. Csendbe kell lenni. Ne tárgyalni arról, hogy mit csinálunk. Nem szabad zavarni. De csendbe imádkozni kell” (38).

„Nekem is mondták, hogy amikor a férjed odakerül, hogy halálán van, ne sírj hangosan. A fiam sírt, s mondtam, László, ne sírj, nehogy visszasírjuk azt a nagy fájdalmat. Aztán kimentünk, s kint sírtunk, hogy ne hallja. Bent csak azok maradhatnak, akik imádkoznak érte, hogy könnyen menjen a lelke. Csendbe. Met három órát még tud magáról” (15).

„Miért kell imádkozni? Azt mondják s azt tartjuk, ha imádkozunk, könnyebben jő a halál, hogy könnyebben kimúlik, s a lelke üdvözl. Ha a tisztító tűzbe kerül es, a lelke sokáig ne szenvedjen. Ezét imádkozunk” (12).

Félnek-e a halottól? Mit kell a félelem ellen tenni?

„(Kacag) Hát mét hogy féljen attól? Mét féljen?” (25).

„A fiam halála után éreztem, hogy ördög van az udvaron, hogy rossz lélek van az udvaron. Én attól a félelmetes lélektől féltem. Szentelt pimpóval, szenteltvízzel béhintettem az egész lakást, udvart, mindent. Az udvarnak minden szege-részit bélocoltam. Aztán utána megnyugodtam” (15).

„A férjemnek a keresztapja halt meg, s én addig halotthoz soha nem értem. S akkor mondták, hogy meg kell érinteni, met akkor többet a halottól nem félsz. Nahát, bémentem a szobába, nem vót senki, s gondolom magamba, megfogom a lábát. De én azt hittem, abba a helybe kétségbeesek. Én nem gondoltam arra, hogy olyan, mintha egy darab hideg követ fogtál vóna meg. Attól a keménységtől s attól a hidegségtől én azt gondoltam, abból a szobából kimenni nem tudok. Akkora ijedtségen mentem én keresztül. Teljesen elszakadt minden erőm. Aztán, tudja-e, azután nem félek” (1).

„Megérintsük a holttestet. Szokjuk. Azt mondják, ha az ember valamijét megérinti a halottnak, azután nem fél tőle sem éjszaka, sem semmi. Még idegenektől is lehet látni, hogy jönnek részvételni, így a kezit reateszi s megyen tovább. Ahol érik, mondjuk a lábát, met azt közelebb érik. Jelzem, kötelező megérinteni a családtagoknak. Ha apró család (*ti. kiskorú gyermek*) van, még azt es felemelik, az es megsimogassa. Főleg, mikor a koporsó földet teszik fel. Annyit mondnak, Isten veled” (17).

„Úgy mondják, hogy visszajár a lélek. Aztán én nem tudom. Álomlátás formájában? Visszajár, ha valami intézetlenül marad, s nem tud amiatt nyugudni. Akinek közvetlen az ő saját halottját, amikor teszik belé a sírba, akkor egy kicsi földet felveszen egy másik, s így a nyakába beléteszi, hogy ne féljen a halottól. Ezt láttam. A gödör földjéből egy csipetnyit bétesz a másiknak: a hozzátartozónak. Úgy csinálja, hogy ne vegye észre az a siralmas. Azért, hogy ne féljen a halottól. Akinek láttam, hogy tették, a testvére volt a

halottnak. Hogy ne féljenek, megfogják a halott kezét, mielőtt reateszik a koporsófödelet. Búcsúzásképpen es csinálják. Az csinálja, aki akarja” (15).

„A hozzátartozók reateszik a kezüket búcsúzóul. Felesége, gyermekei s ezek. S van vaegy komája: »Nyugodjál békébe, komán! Bocsáss meg, ha vétettem ellened. Ha nem vótam kellő ember veled szembe.« Mind csak a felső testrészt érintik: a vállát, a fejit, a homlokát” (32).

Két pálcával a Jordán vizén...

A koporsóba tétel leírása során említettem, hogy az általánosan használt koporsókellékeken és díszeken kívül különleges rendeltetésű tárgyakat is betesznek a halott mellé. Ezek közül figyelemre méltó a gyertyapálca: két pálca vagy bot, kidolgozás szerint különböző minőségi formában. Ez általában két darab egy méter hosszú lécs, egyik vége megheggyezve, a másik rovasos. Rituális kellék, rendeltetése a lélek-túlvilági útjába illeszkedik bele.

A szükséges koporsóholmik – kellékek – közé tesznek-e más tárgyat a halott mellé? Miért?

„Két pálcát. Azt mondják, a Jordán vizén avval menyen keresztül. A Jordán vizén keresztül teszi, s azon menyen keresztül. Így tartja a mü vallásunk. (*Merre van a Jordán vize?*) Hogy merre van – nem tudom, me először megy a tisztító tűzbe a lélek, de ahhoz eccer a Jordán vizin keresztül kell menjen, hogy oda jusson. De a legjobban akkor mondom meg, mikor oda jutok. Nem tudjuk, hogy merre van, így mondja a katolikus vallásunk, de mindenesetre messze van. Valahol Izraelbe van, ahol az Úrjézus járt. Ott keresztelkedett meg. Azon menyen át a lélek. A test menyen a gödörbe. A pálcá 70 centis. Mondják örökké, ha nem tesznek, a Jordán vizin nem tud keresztülmenni a lélek” (15).

„A rongyot, me avval mossák meg, s amelyikkel megtörölik a halottat, azt mind beléteszik a koporsóba. Teszünk még szentelt gyertyát, s két pálcát: ügyesen meggyalulva, megheggyezve, met azt mondjuk, legyen amivel a Jordán vizin átmenjen. Ilyen 70-80 centis páca. Meg van gyalulva, s olyan tulipánszerűséget faragnak a felső végire, az alsót megheggyezik. Ez a léleknek kell. De hogy hol van az a Jordán vize, még a földrajzba se tudom. Jaj, a két pálcát a gödörbe teszik, kétfelől. A szentelt gyertyát azért teszik, hogy vigyájon a testre, hogy az ördög ne uralkodjék rajta. A rongyot s a törülközőt a lábához teszik, alól. Pálincát tesznek a cigányok. Itt nálunk” (30).

Mi történik, ha elfelejtik a gyertyapálcát beléteni a koporsóba?

„A halott mellé gyertyapálcát tesznek. Azt mondják, hogy a Jordán vizén ezzel megy keresztül. Két lécből csinálják. Egyik asztalos egynek nem csinált, s akkor éjjel álmába meglátta a halottat, hogy neki nincs gyertyapálcája, amivel a Jordánon keresztül menjen. Reggel az asztalos felkelt, fogott a gyertyapálcának. Kivitte a temetőbe, a sírba belészúrta, bé a föld alá. Ha elfeledkeznek, a halott utánajő!” (18).

„Azt külön viszik ki a temetőbe, s a koporsóra teszik reá. Azt mondják, hogy a túlvilágon azokval jár a lélek. Ez annak a magyarázata. De hogy merre jár, nem tudom. Ez ejisze csak egy olyan gondolat. Mondják, hogy azokval menyen át a Jordán vizén. A Jordán vizinél, ugye az Úrjézus tanított, ott es keresztelték meg. S azon akkor a halottak át kell menjenek. Az nagy víz lehet. Nemigen felejtik el tenni, met az olyan kötelesség, hogy »na, hol vannak azok a pálcák?« Hogy amikor viszik a halottat, azok ott legyenek” (29).

„Két pácát. Mind az ujjam, olyan szélesen lefaragják szépen, méteres hosszú, s azokat kétfelől béteszik. A Jordán vizin evvel menyen ától a halott. Így tartásák. Fenyőfából csinálják, 2x2 centis. Ezt minden korú halottnak odateszik. A múltba nem is tették belé a koporsóba, hanem úgy külön vitték, s a koporsó mellé tették a földbe. Má több mint 20 éve, hogy a koporsóba teszik. A Jordán vizén a bűnöktől való megtisztulásért kell átalmenjen. Ha igaz. Hol van a Jordán vize? – azt nem tudom megmondani. De rajta át kell menni, s azért kell a pálcá. Legyen segítségire. Ha elfelejtik, bántsa a családot, de mindig abba jár az ember, hogy legyen egy olyan valaki, aki kisérti. Például itt van az asztalos, az festi a koporsóra a keresztet, met az állami koporsón nincs, s akkor gondoskodik pácáról is. S a csavarokot is befúrja, hogy ne kelljen akkor kopácsolni” (17).

„Azt nem tudom mét tesznek a halott mellé két pálcát. Marci bácsit kérdeztem, s azt mondta, avval menyen az Úrjézus elejibe, avval a két pálcával, amikor az ítélet napja eljő. Na, akkor lesz pácás elég, gondoltam magamba. Met jaj, milyen vagyok én es: hiszem es meg nem es. Oda teszik melléje. Ha tett foga van, azt es melléje teszik, pohárba” (36).

„Két pácát, úgy híjják, gyertyapáca. Azt mondják azért, hogy azelőtt az Úrjézus a Jordán folyón ment át, ilyen páca vót nála, s reaütött a vízre, s a víz kétfelé vált, a tenger, s akkor, há teccett hallani, átalmentek az emberek. S azt mondják, hogy ha elfelejtik a koporsóba ezeket a pácákat, amire a halottnak irtó szüksége van, a léleknek, akkor a gödörösök úgy is figyelmesek arra, hogy letörjenek két vesszőt, s úgy is beléteszik a gödörbe, a koporsó mellé. Ezt annyira szükségesnek tartásák! Volt, hogy otthon felejtet-

ték, s most ezért teszik a halott mellé. Hogy az ott legyen belül. Igen de most beléteszik, me sok helyt megtörtént, hogy elfelejtik” (1)

„Van, ahol a koporsóba a két pácát beléteszik, s máshejt csórén kiviszik. Két pácát a test mellé, a halott mellé belétesznek, egyebet nem. Ilyen a szokás. Ez arra kell, amíg a Jordán vizin átmenyen vele. A Jordán vizin a pácákkal. Van úgy, hogy otthonról egy embernek adják a kezibe a két pácát, s az viszi a temetőbe; ott amikor belétették a testet, akkor vetik belé kétfelől. Ha kifelejtik a koporsóból...” (28).

„Van úgy, hogy elfelejtődik itt a háznál, de a gödörösóknak eszikbe jut, hogy ne, pácát nem hoztak ki. S ott a fáról, a temetőbe vágnak két vesszőt, s úgy es beléteszik a koporsó mellé” (23).

„Kiviszik a temetőbe s úgy a koporsó mellé teszik, ahogy a halottat beléteszik a sírba. Azért, hogy Jordán vizén tudjon átmenni a lélek. A Jordán vizébe keresztelte meg Szent János az Úrjézust. Erre ügyelnek, hogy ne maradjon itthon. Mindenkinek teszik: gyermeknek, öregnek, fiatalnak” (12).

A halott, az állatok és a természeti környezet

Pócs Éva említi azt az elterjedt nézetet, „hogy a halott az élő magával viheti”¹⁰⁵ Ez a hiedelem Szentdomokoson sem ismeretlen, hisz védekeznek is ellene (pl. mihelyt felemelik a koporsót, a ravatalterítőket azonnal összehajtják), viszont itt azt is vélik és hiszik, hogy a halott ilyen természetű képessége az állatok felé is hat.

Úgy vélem, ember és természet, ember és környezete bensőséges viszonyát egészítik ki azok a hiedelmek is, amelyek a halál/halott és bizonyos időjárás jelenségek, ember-halott-harangok zúgása között vélt összefüggésekből táplálkoznak.

„A méhek, biza, elmennek a halott gazdájuk után. Ez saját tapasztalatumunk. Például a vejem bátyjának vót 40 család méhe az erdőn. Ágoston Pistának. De ő oda ültetett 50 gyümölcsfát, épített színt. Mind meghaltak a gazdájuk után. Olyan betegség esett rejok. Úgy tartjuk, hogy akit szeretett az az ember, aki gondozta s meghal, az es elmenyen utána. Még más állat es, nemcsak a méhek. Van úgy, hogy a legkedvesebb állat posztul el, mikor meghal a gazdája. Például, itt az utcába meghalt az ősszel egy ember: nagy gazdaság vót, lovakot tartottak a fiával, böcsön jártak. Most két hónapja, hogy meghalt, s a legkedvesebb lova má elment utána. Megdöglött. A múlt héten nyúzták meg. Mondtam éppen, ezt Ágoston elvitte. Pedig eleget orvosolták” (29).

„A méheknek, hogyha valaki meghalt, akkor oda kell menni s bé kell szólni nekik, hogy »Tudjatok róla, hogy gazdátok meghalt! « Hanem mind megdögölnek. Egy kicsit megveregessük csendesén a kaptárt, hogy ne ijedjenek meg, s beszélök s mondom nekik szószerint, hogy »Meghalt gazdátok, Áron, tudjatok róla!« Sokan mondják, hogy a méhek mind megdöglöttek, mert nem adták hírül nekik, hogy a gazdájuk meghalt. Ezt még sokan mondták nekem” (15).

„Mikor indítsák ki a halottat, hol méhek vannak, egy valaki megérinti a kaptárokat, met azt tartják, hanem elhalnak. Akik visszamaradnak a háznál, azokból megkérnek egyet, hogy érintse meg s kopogja meg a kaptár oldalát, hogy ne, tudják a méhek, hogy »gazdátok meghalt s elment a háztól.« Minden kaptárt úgy csendesén, me amúgy a méheket nem nagyon lehet zavarni. De hírt adnak nekik” (17).

„Azt mondják, amelyik halottnak a temetésin esik az eső, az azt jelenti, sajnálta, hogy ő meg kell haljon. Szeretett vóna még élni, sajnálta a hozzátartozóit. Amikor a férjemet temettük, egész nap esett az eső. Nem olyan borzasztóan, de végtől végig esett az eső. De neki az utolsó szava az volt, hogy Leventéék jönnek-e? Ez a leányomnak a fia – egyetemen van most Kolozsváron; az onokákat erősen várta, hogy jönnek-e. Hogy sajnálta ő az életet, s bántotta, hogy meg kell haljon. Ez biztos. Ugye, szilikózisos volt, gyógyíthatatlan. Mikor nem vótam itthon, ült a kapuba oda ki, s a szomszédasszonynak örökké mondta, úgy sajnálja... ő tudja, közeledik neki a halál... de hogy szeretne még élni... Úgyhogy, van aki sajnálja az életet, s meg es jelezte ezt az idő: esett” (1).

„Ha valakit temetnek, s rossz idő lesz, azt mondják, hogy kárhozott lélek: »Rossz idő van, met rosszul viselkedett életibe.« Például itt, volt egy, úgy hívták B. Félix, egy nagy komonista volt, s meghalt, s olyan rossz idő lett, hogy a ravatalról es mindent szedett le, s a háztetőkről es szedte le a cserepet. Amikor eltemették, megszűnt a rossz idő” (31).

„Amikor sírnak a harangok, akkor úgy mondjuk, hogy valaki fájó halt meg – fiatal –, vagy valamilyen ártatlan, akiért sírnak erőst a harangok. Az egy olyan jel, ami a falu felé szól. A falu még nem es tudja talán, hogy ki halt meg. Nehezen szólnak, fájólag szólnak a harangok ilyenkor, siratják a holtat. Ha a mezőn vagyunk s úgy halljuk, mondjuk, valaki olyan halt meg, hogy siratják a harangok. Ez má egy jel a falu felé” (15).

„Ha szomorúan szól a harang, örökké azt mondjuk, »Ej, jó ember vót, met a harangok es sirassák.« Kérdezzük: »Mét szól olyan szomorúan, ilyen búsan, ilyen zúgva?« Van úgy, hogy vígabban szól, mint a tegnap es. Pedig messze lakunk a templomtól” (32).

„A harangszó megkülönbözik. Hogy a Jóisten akarja-e, nem-e, hogy-e, de amikor a harangok erőst sírnak, zúgnak, azt mondják, hogy fájdalmas halott van. Az, hogy nagyon fáj a hozzátartozóknak, s aki meghalt, annak es fáj az elválás. Azt édesanyám is mindig mondta – közel laktunk a templomhoz –, hogy »Istenem, Istenem, hogy sírnak a harangok! Nem tudjuk ki halt meg, de valaki olyan halt meg, aki keserves«” (1).

„Ha fiatal halt meg, mondták, »Halljátok-e, hogy sirassák a harangok! Még azok es sirassák!«, (36).

„Mikor egy olyan szülő hal meg, hogy apró gyermekek maradnak árván, vagy erősen sajnálják, akkor úgy sírnak a harangok. Erre örökké felfigyelnek az emberek: »Hallod-e, hogy sírnak a harangok?«, (12).

„Mikor szomorúan zúg a harang, azt mondják, közelebből megint halott lesz. Akinek nincs hozzátartozója, mondják, hogy ne hogy sirassák a harangok, látszik, nincs aki megsirassa”(17).

„Figyeljük a harangokat. Van úgy, hogy nem siralmas halt meg, de mégis úgy sírnak, hogy azt mondjuk, a következőben valaki siralmas hal meg. Valaki olyan hal meg, akit a harangok má előre siratnak. Olyan síró hangon szólnak. De nem mindenkor... Csak ha a következőben olyan hal meg, aki siralmas lesz” (29).

A visszajáró lélek

Az elszálló lélekről alkotott képzetekről írva láthattuk, hogy a testből kilépő lélek csak egy bizonyos idő után távozik véglegesen a halott házából, udvarából. A további hiedelemtörténetek viszont a lélekhit más változatát mutatják be: azt, hogy az ún. végleges eltávozás csak viszonylagos, az élők és holtak közti kommunikáció igazából csak ezután következik, és ebben az igen izgalmas folyamatban, a helyi hiedelmekből következően, rendszerint a lélek a kezdeményező. A Halál előjelei című fejezetben már írtam a visszajáró lélek jelenségéről. A továbbiakban szintén a lélekcentrikus, tehát a rítusoktól többnyire független lélekhit megnyilatkozásait veszem szemügyre.

Milyen formában jelentkezik, térhet vissza a lélek? Miért? Látható-e, hallható-e vagy csak érezhető?

„Leány voltam. A faluházába cirkusz volt, s nem akartam, hogy hazakísérjenek, elszaladtam. Amikor feltértem Fesszeg utcába, akkor az egyik kapu alatt kijött egy magas szürke ember, olyan három méter magas. Sáros este volt. Gondoltam be jó, hogy még más es van az úton. Én futtam, s ő es

elől. S mikor odaértem édesapámék kapujához, hogy bé kellett menjek, egyszerre eltűnt. Akkor úgy megjedtem, hogy az ajtón nem tudtam bélépni, csak úgy bélepcsentem. Édesanyám elment azért az asszonyért (*ti. a halottlátóhoz*), s az azt mondta, hogy édesapám jelent meg nekem. Édesapám tényleg egy nagy magas ember volt. S azt mondta még, hogy én vagyok az, aki érte tennék valamit. S akkor édesanyám sült kenyeret, asszonyokat hittunk, s imádkoztunk, s többet nem jelent meg. Ő imát kért s alamizsnát” (15).

„A lélek kellett legyen, amelyik visszajött s elvitte a leánkámot. Hajtogatta a virágokat. Mi azon voltunk, ugye édesanyám mondta, hogy visszajött az öregeknek a lelke. Me ök nem jönnek vissza, csak a lélek. Ő mondta, hogy biztosan a leányodot akarják. S hát vitték es el. Valamelyik régi családbelinek a lelke járt vissza, s az mozgatta meg a virágokat. Hogy vegyük észre magunkot, hogy mi fog történni. Ez csak figyelmeztetés volt” (36).

„Valamelyik éjszaka, hogy a tanár úr idejárt, azt éreztem, hogy az én emberem (*súgva mondja*) itt van mellettem. S rendesen éreztem így a hátát, hogy nekem van feküve, háttal, s a szuszogását es, s azt mondja, hogy – húzódtam én befelé, met én tudtam, hogy meg van halva – »Ne húzódj, met neked két körtét hoztam.« De én nem láttam semmit se. Úgy féltem. S ő mondta tovább: »Tudod-e, mekkora a két körte?... Öt kiló.« S mikor ezt kimondta, úgy felijedtem, Istenem, hát én nem láttam semmilyen körtét! S utána úgy bosszantott, hogy én mét ébredtem fel. Ez csak azután vót, hogy a tanár úr ide járt... Annyinak elmondtam. S a leányom most hozott valami álmofejtő könyvet Magyarországról s megnézte, s azt mondta, jót jelent, egészséget. A halott hoz az élőnek valamit, s leteszi, azt mondják, az nagyon jót jelent. Egészséget ad annak az élőnek. De ha az élő ad át álmába a halottnak, ez má nem jó. Valakit odaad: egy lelket a rokonságból. Valaki meghal” (1).

„Mi álmunkban es meglássuk a halottat többször. És az ember beszél vele, mintha élne. Mikor felébred, akkor jő rá, hogy hát ne, nem igaz. Például, itt van egy szomszédasszonyom, a férje meg van halva már négy-öt éve, s mondja, hogy milyen sokat lássa. Beszélget vele az élet dolgairól. Én jómagam is eccer a középső bátyámat álmodtam. Mentem a temetőn végig, s ő fehér ingesen, ahogy szokták régen a halottat bétenni, hogy nem adtak egész ruhát rea, úgy jött szembe velem, s mondta, »Na, jere, jere, mert olyan rég, hogy várlak.« S én nem jöttem arra rá, hogy ő halott. Csak aztán reggel úgy megborzadtam, hogy milyen valóságosan láttam a természetes mozgását. Ez a szomszédasszony mondja, hogy az olyan jó érzés: mintha a család együtt élne. Olyan természetes. Csak reggel rossz érzés, me nem való” (17).

„Szombat este hazajöttem az imádkozóból. Ugye, egyedül vagyok. S ezt az imakönyvet letettem, lekönyököltem, s elmondtam egy imádságot. S mikor egyet fordultam, az asztalon egy ilyen nagy *(a kezét összecsapva utánnozza)* csattanást halottam. Szinte eszeestem. Én eléget néztem az asztalt. S akkor reacsapok én es az asztalra, hogy lám az a hang-e, s az a hang vót. Akkor szintén egy jó évvel ezelőtt *(1990-ben)*, felkeltem reggel, eljöttem ide a kályhához, s gondolom, előbb a hajamot megfésülöm, s azután tesztek tüzet. S ahogy a tükör felé fordultam, akkorát csattant a fűtő, mint az asztal. Ez egy jel. Hogy mi, nem lehet tudni. Ez velem történt, ebbe nincs nagyítás. Gondolom – a régi öregektől hallottam –, hogy valaki halott valamit vár: imát vagy valamit elviszen, vagy kárt tesz. Ez jelzés a halottól. Aki innét halt ki, attól. Ugye, innét meghalt az uram, a fiam, apósom s anyósom. *(Mit lehet, mit kell értük tenni ilyenkor?)* Én minden esztendőbe misét mondatok értük, s alamizsnát adok. Már 11 éve misét szolgáltatok úgy az egész halottaimért. Vagy éjszaka, ha nem tudok aludni, elvégzem az olvasót, s nekük ajánlom az imádságot” (15).

„Van, amikor jelek hallatszanak. Ezek azt is jelentik, hogy körletünkbe vannak – me így mondják, körletünkbe vannak a lelkek –, s várnak valamit. Még nem tudtak üdvözülni, s azok várnak, hogy segítsük imáinkkal. Mi ezt is lássuk ezekben a jelekben. Mü imádkozunk, hogy üdvözüljenek, hogy tudjanak az Úrjézushoz feljutni. Ha eccer odajut, onnat má vissza nem engedik. Így mondjuk” (12).

Milyen formában álmodják a halottakat?

„Ki hogy. Ki közelről, ki távolról, ki nem beszél véle, csak látja felötözve, a másikat ötözetlen; soványul; szépen felötözve, rosszul felötözve. Ha így lássuk, azt mondjuk, szenved. Ha szép pirosan s életnek lássuk, azt mondjuk, szabadult a bűneitől, má jól van. Például, az én fiam, ahogy meghalt, egyszer tiszta feketébe láttam. Sokat imádkoztam érte *(sírva fakad)*, és utána azt láttam, hogy tiszta fehér papi ruhában van, s ment eskünni. Egyszer pedig úgy láttam, hogy tiszta fekete ruhába, szép fehér gyócsingbe, olyan szép pirosan hazajött. S mondom, te László, hogy tuttál hazajönni; s azt mondja, Édesanyám, amilyen leánykát maga növel, azért jöttem haza csak. Hát én nem növeltem, pedig... S úgy eltűnt, ennyit láttam”.

Az adatközlőmnek elmondtam, hogy édesapám most halt meg (1990. decemberében), s álmodtam, hogy valahol találkoztunk, vállon ölelt, s mondta, gyere velem. Közbe vágott: „Az hamar elhívja magát, vagy valakit a családból”. Azután azt kérdezte, „Ment-e a tanár úr vele?” Mondtam, azt hiszem, nem. Mire ő: „Akkor nem viszi el, csak mégis közelíti. Próbálkozik.

Kísérel, hogy el akarja vinni. Azt mondják, a halott ha kér valamit, s odaadod, akkor valakit odaadsz a családból” (15).

„A halott, ha hazamenyen s enni adsz, akkor valakit odaadtál a családból. Ezt sokan mondják. Vagy ha hív a halott, hogy gyere velem, s akkor mensz vele, ekkor elviszen nemsokára.”

Mit kell tenni, ha a lélek kívánságát az álomban nem teljesítetted?

„Ha nem adtál a halottnak, amit kért, akkor kell adni egy misére valót, vagy alamizsnát valakinek. Hogy imát végezenek érte. Meg kell vátni az imát – így mondjuk, s ezért alamizsna kell” (7).

Kérheti-e, kényszerítheti-e a lélek valamire az élőket?

„Az egyik szomszédasszonyom elmondta nekem, hogy egy este feküdt az ágyba s imádkozott. S akkor neki megjelentek valakik. Ő úgy megijedt. S akkor azt mondták – többen voltak, »Legyen szíves, mondja meg a családomnak, értem ezt s ezt az imádságot végezzék el.« Vót, akit megismert a lelkek közül, vót, akit nem. Ejjsze nem vótak idevalósiak. S akkor azt, amit kívánt – me egy kért különösen –, hogy érte el kell imádkozni, akkor ő ott szépen elimádkozta. S többet nem jelentek meg. De – aszongya –, biza sokan megjelentek, azok a lelkek. Mű azt mondtuk, az Úristen megadta neki azt a kegyelmet, hogy ő azokat a lelkeket megláthatta. Ő azt mondta, egy olyan asszony állott elejibe, hogy csak egy egész kicsi asszonka vót, s olyan idős, a fejkendője fejr gyócsból vót, s azt kérte, hogy ezt s ezt az imát érte végezzék el. S ez az asszony azt mondta, »Hát énistenem, honnat tudjam, hogy hovavaló, s kicsoda, s kik a rokonai?!« S akkor nekifogott s elvégezte ő” (12).

„Ha ropognak a gerendák – az öregek azt tartották –, lelkek járnak. Az elhaltak lelkei. Azok járnak vissza. Így mondták, várnak valamit. Ő vár, a lélek vár valamit: alamizsnát vagy szentmise áldozatot. Azt mondják, a tisztítótűzbe szenvedni kell, tehát az imádkozót es azét csinálják, azét a lélekét, a közös halottakét, attól a családtól, hogy szabaduljanak a tisztítótűzből. S alamizsnát es azét adnak” (12).

„A lélek sokszor jár s kopog a házba. Most es vótunk egy imádkozóba a tegnapelőtt este, s ott is a házba háromszor megkopogta valaki magát. Senkit se láttunk. Úgy mind felfigyeltünk. Az a lélek volt. Vár. Az élöktől a hótak várnak: alamizsnát s imádságot. Nem annyira alamizsnát mint imádságot. Met, ugye, szent és üdvösséges gondolat a halottakér imádkozni, hogy az ök bűneiktől feloldoztassanak. Úgy hallatszott, kopogással, mintha megütné valaki ezt a padot... Csak egy pillanat volt, s má elmúlt. Mi annak tulaj-

donítsuk, hogy a lélek kopog. A halottak kopognak. Ennél a háznál háromszor koppantott. A házigazda es úgy megvigyázkodta magát, hogy honnat jő ez a kopogás. Senki se mozdult meg. Ott a szülők vannak meghalva, s most olyan őszi imádkozóra hittak oda: a szülőkért s a hozzátartozó rokonokért, hogy imádkozunk. S kérem, háromszor kopogtattak. Az a lélek várta azt az imádságot, s azért kopogtatott, me megkapta” (29).

Milyen más kívánságai, kifogásai lehetnek a léleknek?

„Van olyan es, hogy a hátramaradottnak álmába megjelent a halott, me nagyon sokat siratják, s azt mondta, többet ne sírjanak, met akkora vízbe van, nyakig, hogy minnyá elmerül. »Fulladok belé a vízbe, többet ne sírjanak értem.« Meg kellett jelenjen a halott. Ezért. Vótak olyan siralmas halottak! Igen biza! Hogy a vizet má nem bírták: a könnyek végett. Hát sokan vannak, hogy úgy sirassák a halottat, még évek múlva is. Van olyan, akit elfelejteni nem lehet. Soknak adnak alamizsnát, csak olyan kicsi van köztük, aki rá van utalva, s akinek istennébe esik. Ez a baj! Ezét tilcsa az egyház es ezeket a torokot. Há azokon ha 200-an mennek, vagy 300-an, abba 50 sincs, aki rá van szorulva az alamizsnára. Ott esznek s isznak, s ameddig tötik, addig... nem siet senki. De amikor az imádságnak neki kezdtünk, akkor már nyüszköltek, hogy »Ne legyen hosszas!« De az étel mellől (*gúnyosan*) s az ital mellől nem sietnek el. Itt a baj. Na, Karcfalván így csinálnak, ott Szatmáron, Láposon pláné! Adnák oda azt a pénzt s azt a kenyeret, akinek egész esztendőbe egy decirevaló nem jut s kívánja. Vagy megsegítenék az egyházat, más rászorultakot. Ezért haragusznak a halottak. Ők emiatt szenvednek. Ez a baj! A reaszorulókon kell segíteni. Nem azokat hívni, akinek úgy is van. Ezt nem érti meg a nép, hogy a rászorulókon segítsen, ha a halottján akar könnyíteni” (1).

„Úgy mondják, hogy visszajár. Aztán én nem tudom. Álomlátás formájában. Visszatér, ha valami intézetlenül marad az életibe, nem tud amiatt megnyugodni” (33).

„Mindenkitől csak a hozzátartozók várnak. De olyan is van, hogy megjelenik, de nem ismeri fel az ember, hogy ki. Kérnek, met nem kaptak eleget. Vagy alamizsnát vagy egyebet, met a halott csak azt vár, alamizsnát, s hogy a szegényeken segítsen. Az alamizsna akkor esik a halottnak, ha reaszorultnak adod. Ha olyannak adod, aki jól van, nem esik istennevébe: se ital se semmi. Ha a rászorulóknak adod, olyan mint ahogy az Úrjézus mondta: Ha egynek is tesztek az én nevemben, annyi, mintha nekem teszitek. A halott lelke így nyugszik meg. Boldogul vele. Így mondjuk” (18).

„Az én férjem, mikor meghalt, az egyháztanácsosok misét szolgáltatottak érte. S arra mi elmentünk. Vittünk alamizsnát, hogyha már eljöttek az egyháztanácsosok, ne hagyjuk anélkül elmeni. S azon az éjen a leányom azt látta álmába, hogy vitt egy nagy csokor virágot, s letette az oltárhoz, a jobb sarkára; s ott volt egy nagy kosár teli répalapival, s azon ült egy öregember s egy kicsi gyermek. S az apja hangját hallotta. Nem látta, de tisztán hallotta a hangját, hogy azt mondta, »Lássátok-e, ennek az öregnek s ennek a gyermeknek nem adtatok semmit, s értek nem imádkozott senki.« Ezt a hangot hallotta, s ehhez felébredt. Kik lehettek a rokonságból? – nem tudom. Nekem vót egy kicsi leánkám, de kéthónapos korában elhalt. De a hitünk azt tartsa, hogy a kicsikért nem kell imádkozni, mert azok nem bűnösök. Na de ez fiú volt, nadrágba; de az öregember úgy esze vót kucorodva, nem tudta megismerni” (1)

„Mi úgy tudjuk, hogy a rég elhunytak részt várnak az alamizsnából. Az alamizsnát nem csak az új elhunytért adják, hanem az előbb elhunyt hozzátartozóknak is. Úgy is köszönik meg, hogy ebbe a családba, kik idetartoznak, az Isten adjon nekik is részt az imából, a szent miséből s az alamizsnából. Ha nem gondolnak a régi lelkekre, mind itt bolyongnak a ház körül, s várják az alamizsnát. Ököt ki kell elégíteni. Hanem elvihetnek egy lelket. Például, itt ez az öreg ángyi, ő azt mondta, fiam, amikor sütsz, süssél lepényt, s add istennébe, hogy nehogy valami baj érje az embereidet. A lepénnyel meg lehet váltani *(ti. váltani)* egy lelket. Ezt egy reaszorultnak kell adni. Aztán én süttem, s jöttek le az iskolások, s nekik adtam, s ők mondták: » Isten fizesse!« Ezt adtam általik azoknak a halottaknak, akik várnak tőlünk. A gyermekek, ugye, mondták, az Isten fizesse meg, s én mondtam, az Isten segéjjen meg fiam, adja a Jóisten az elhunyt lelkekért – ezt így magamba mondtam inkább –, fogadja el az Isten az elhunyt lelkekért” (30).

„A nem üdvözült lelkek várják a szabadulást. Akik a pokolba juttak, azok rendbe vannak! De akik a tisztítóba, azoknak még nincsen egészen eldöntve, hogy végképp maradnak-e a pokolba. Met akik a pokolba maradnak, azokat nem engedik el. De azt is beszéltük, hogy a pokolba vannak az ördögi szellemek, akik a másikat *(ti. egy szabadulásra váró lelket)* kétségbe tudják ejteni, s ő megszabadul attól a büntől, amit ő cselekedett, s a másik marad helyette. A szabadulásra váró lelkek járnak a ház körül. Azok szólítják el a haldokló lelket is. Érte jönnek, s jelt adnak. Azok várják a segítséget tőlünk” (15).

Mit lehet tenni, hogy többet ne térjen vissza a lélek? Elűzhetik-e?

„Mikor ilyen recsegés van, szoktak alamizsnát adni. Egy pár asszonyt eszehívznak, csinálnak egy kisebb imádkozót, s a végivel alamizsnát adnak. Mondják, hogy attól fogva megszűnt a ropogás, a recsegés a házba” (12).

„Azt az egyet bánom, hogy reaadtam. Me vót egy fekete ruhája, tiszta új, csak háromszor vette fel, s azt mondta, hogy a fekete ruhámot ne adjátok reám. Amibe szoktam jární, azt a sötét zödét, azt adjátok rám, met az a földnek jó. Ne az új ruhát! Add oda valakinek istennébe, vagy az is lehet, hogy reaszorulsz, nem lesz egy lejed se, akkor add el pénztét, használd el, de a földnek ne. Az nem segít a halotton. Ezt hagyakozta, de én nem mertem csinálni... S aztán így adtam rea a legszebb fekete ruháját. A kabátba es, mint ahogy én szoktam, mind a két zsebibe zsebkendőt kivasalva, zoknit, csizmát, mindent újat adtam rea. Én ezért gondolom, hogy ő biztos meg van elégedve, s ezért nem zaklat álmomba, s nem kér. A szenvedő lelkek visszajárnak, biza, segítségért! Ide nem járnak, met én az én férjemet, Isten lássa lelkemet, úgy elrendeztem, én annyit adtam a szegényeknek, s annyit adok, hogy nem búsulom, hogy ő kell jöjjön. Se alamizsnáét se semmiét. De hallottam, nem rég történt, most halt meg az illető, az egyik lábát levágták, sokat szenvedett, de nagyon csúnya kárinkodós vót, s erőst rossz ember. Na, az, a második gyermekit, olyan háromhetes vót, sírt éjjel, földhöz csapta, s azt mondta a feleséginek, hogy »Ott öllek meg az ágyba, ha azt nem monod – me aztán, ugye, híni kellett a csendőrséget – hogy te nyomtad meg éjjel. Mész utána te es!« S mikor halt meg, a leányának a halottak annyira jelentkeztek: az apjának az apja, s minden öreg, s egy testvére, aki a háborúba elhalt, az es odament, katonaruháson látta, s kérte, hogy valamit adjanak. S ő mondta neki, katonabácsi, hát én magát nem ismerem. S azt mondta, »Apád ismer, met én neki vagyok a testvére, az első világháborúba meghaltam. S adjatok – aszondta –, bár egy darab kenyeret, met olyan éhes vagyok. Senki semmit se adott értem.« S mondta aztán az apjának, »lássa-e édesapám, minden ivadékja csak hezzám jő, csak én kell kielégítsem, me nem adtak egynek se semmit!« Adott akkor misére valót, adott alamizsnát. Pedig olyan szegény. A kollektívbe dolgozott. »S tudja-e – aszongya – Juliska néni, mikor édesapámot eltemettük, hát ide úgy kezdtek csordálni a halottak, zörgettek úgy – aszongya –, azt gondoltam, megomlik ez a ház. Olyan dergetések vótak.« Örökké kelt fel s imádkozott, s eccer ezt látta s máccor azt látta, s az apját es látta: az es kért, s mondom, Márti, én el nem tudom hinni. Má ne haragudjon, hogy ezt mondom. S azt mondja: »Ezt elhiheti, met egy áldott hétig minden éjjel dergettek, minden éjjen jöttek, még a lépteiket is hallottam!« Aztán az apját es adott misére valót – nem vót elég a temetéskor –, s

alamizsnát... ha valakitől egy 100 lejt kapott, egy szegénynek adta oda, hogy tudja eccer valahogy lecsendesíteni azt a sok lelket, akik mind odajöttek s mind tőle kértek. Azét, met a halott mindig odamenyen, ahol szoktak adni. Nem ahol eligazgassák, me van olyan es. Például, a férjemnek a keresztapja meghalt, s maradt az asszon. A férfi elíratta a belsöt s mindent az ő rokonjainak, s aztán elpanaszolta a férjemnek, hogy »tudod-e, keresztapád majdnem minden éjjel hazajö – asszongya –, állandóan itt van, s eccer el kellett csúfosan igazgassam. Hogy menjen el a fajtáihoz, akinek íratta a vagyont.« Többet héza ne jöjjön. Ő mondta: »Amíg el nem igazgattam, keresztfiam, addig minden éjjel itt vót.« Azt mondják, a lelket, amelyiket eligazgatnak, többet nem menyen oda. Álmába lássa, ugye, s ahhoz hozzábred, s akkor reákiábál. Például ez, hogy ne itt követelözzék alamizsnát, hanem menjen oda, kire íratta a birtokot s a kertet. »Eredj, s kérj azoktól – megmondtam neki –, dergess nálik, s dobogtass nálik. Ne itt!« Míg el nem igazgatta, feszt jelent meg neki” (1).

„A visszajáró lelket elszidják. Ne járjon többet” (32).

„Én például megvettem a szemfödel vászنامot, megvettem a halálruhámot. Ez a szomszédasszony nekem es megmondta, hogy megvan a halálinge, s azt adjuk rea, s pont nem azt adtuk fel, s utána két hetet minden éjjel látam álmomba. Örökké feltürt ruhába láttam, s feszt mondta, hogy ő csórén van. Akik egyedül vannak, a szomszédasszonynak hagyakozzák meg, hol van a halálruha. Én egy dobozba ügyesen belérek, amibe engem felötöztessenek, s megmondom a gyermekemnek es, s meg a szomszédasszonynak es: itt van, ha meghalok, innét vegyék elé. Az a szomszédasszony úgy járt, hogy megmondta nekem, hogy mibe ötöztessék, de vasárnap tisztát vett, me megmosakodott, s akkor egy másik szomszédasszony, met én nem voltam ott, kezdte ötöztetni, me levette róla, ami rajta volt, csak az inget nem, ugye, tiszta volt, s úgy a fekete ruhát adta rea, me közbe én es odakerültem. S akkor én má azon az éjszaka álmomba láttam, még itt volt a ravatalon s má láttam, hogy ment egy nagy mezőbe, s így fel volt a ruhája tűzve, s mutatta, hogy ő csórén van. Ugyhogy aztán éjjel fel kellett kiabáljak, hogy többet ne jöjjön ide, me nem én vagyok a hibás. Két héten keresztül majdnem minden éjjel láttam. Én aztán felültem az ágyba, me azt mondták a szomszédasszonyok, mondjam meg erélyesen, hogy ne járkáljon itt. S tényleg azt csináltam, reakiáltottam: Ne jöjjön ide, menjen az anyja örömibe, hagyjon békit nekem! Többet ne háborgasson! Felültem, mikor ismét láttam, ugye felébredtem, s ezt mondtam. S többet nem jött. De aztán én csak imádkoztam érte. Avval a szomszédasszonnyal még esze es herrentünk, aki az inget rajta hagyta... Reám kiábált, hogy hagyjak békit, me a halottat nem olyan könnyű

ötöztetni. Mondom, én megértem, én békit es hagyok, de ő nekem nem hagy békit. Örökké látom álmomba. S aztán arra mondták, hogy szidjam el a háztól. Menjen az anyja örömebe, mit akar még tőlem?!” (15).

„Ha hallották, hogy valami zaj van, hogy itt jár, imádkoztak, keresztet vettek, s imádkoztak azért a lélekért, aki itt jár: »A Jóisten adjon neki nyugodalmat, bocsássa meg az ő bűneit«” (12).

Tehát máshoz is visszatérhet a lélek, vagy csak rokonhoz?

„Mondok egy esetet. Itt a szomszédunkba volt egy asszony. Meghalt. Neki volt három gyönyörű szép ima leírva az Úrjézus szenvedéséről. Ő azokat belétette a fiókba, eközbe meghalt. Aztán egy nem es rokon, nem es egészen szomszédasszony álmába azt látta, hogy »mondja meg a menyemnek, hogy azt az imát, amit én a fiókba bétettem, azt vegye elé s továbbítsa, hogy tanulják meg.« S ez így igaz volt: a meny elment bé, a kaszten fiókját kihúzta, s ott volt, szépen esszetúrve az a papír; s akkor kezdték terjeszteni azt az imát. Valahonnan ő es tanulta, s ugye, kellett volna terjessze, de elfelejtette. S így üzent” (12).

Tulajdonképpen kihez jár vissza inkább a lélek?

„Az én leányom es olyan adakozó, s örökké jelennek meg neki a halottak. Met az olyannak jelennek meg, aki szokott segíteni a szegényeken. Attól kérnek. Aki életibe soha nem ad, senkit meg nem szán, annak nem jelennek meg. Mikor jő a halottak hete, feszt jönnek s feszt jönnek. Hát ez annyit lássa őket, s mennyit adott értük, édes jó Istenem!” (1).

Van-e olyan alkalom, amikor minden lélek visszajár?

„Halottak estéjén elengedik a halottakat: november elsején. Így mondjuk: el vannak csapva, mindenki hazamehet. Halottak éjszakájára. Minden-szentek napján este. Elsejéről másodikára virradólag. Akkor húzzák a harangot nálunk egy-egy félórát. Egy félórát húzzák, s egy pár percet megszakítsák, s esment húzzák. Kimenyünk a temetőbe, s ott világítunk. S oda kijő a pap, s elvégzi az egész halottakér a misét. S akkorra a halottakat elengedik, s lebeghetnek a levegőbe, jöhetnek haza. S akkor kapnak imát, s aztán visszamennek, s egy évig nem szabad eljöjjenek. S azok a lelkek, amelyikek nem tudnak üdvözülni, azok ilyenkor várják a szabadulásra az imát s az alamizsnát. Így tartuk. Azon az este pálinkát, kekszet, tésztát vagy almát osztogatunk kint a temetőbe is. Én rendesen szoktam, akik szívesen fogadják” (15).

Ki engedi el a halottakat?

„A Jóisten s az Úrjézus. Ők ketten. Ők vannak felettünk a kormányzók. S a Szentlélek Úristen. Ők hárman” (15).

„Én éreztem, amikor itthon voltak. Úgy féltem, hogy na most itthon vannak a halottak. Félttem kilépni az ajtón. Ha a család itthon volt, akkor is féltem, met itthon voltak a ház körül a halottak. Ez 12-ig. Akkor kell visszamenjenek. Ál-momba es láttam az uramot többször. S mondta, hazajött, s aztán mondta, kell menjen vissza. Minjá tizenkettő, s kell menjen vissza. Elengedik 6-7 *(ti. du.)* között, harangszókor, s tizenkettőig kimenőjük van. Minden évben, minden halott. Ebbe mind hiszünk. Édesanyám, például, nem engedte este a vizet kiönteni. Azt mondta, »Ne öntsd ki, met a halottakra öntöd. A vizet este soha se öntsd ki az udvarra!« – így mondta” (24).

„A halottak estéjére a lelkek el vannak engedve: Egy óra hosszára. Azalatt harangoznak végtől s végig nekik. Este 7-8 óráig. Fél nyolckor megszakítsák, s aztán újra nyolcig harangoznak. Mindenféle harang szól ilyenkor. Ezalatt a lelkek – azt mondják – szabadon vannak. Így tanultam. Mind hazajönek a házhoz. S ott várják az imát. Met az a temetőben való imádság nem es ér semmit, abba a gyúródásba. Főleg a cigányok mián: ott jönnek s mennek, s egyebet nem hallasz, csak kéregetést, s fojton szidják el, me túlzásba viszik. Azok ott vannak, s nincs nyugtod miattik. A halottadra se tudsz gondolni. Én azt mondom, hogy akik a pokolba vannak, azok nincsenek elengedve, csak a szabad lelkek. Hát azért mondjuk, hogy a lélek várja a szabadulást. Amelyik megkapja! A többiek a szenvedő lelkek, a tisztítótűzben, a pokolban az elkárhozottak. A szenvedő lelkek várják a szabadulást, azokét kell imádkozni: A tisztítótűzben szenvedő lelkek kiszabadulásáért” (1).

„Én fiatal koromba ebbe úgy hittem, hogy féltem az ajtón kimenni. Met éreztem, hogy most jönnek haza a halottak. Most nem félek, de hiszem, hogy így van, hogy hazajönek” (23).

Az öngyilkosság hiedelmei

A falu magatartását, melyet az öngyilkossággal és öngyilkossal szemben tanúsít, részben már bemutattam. Eddig a hangsúlyt a szokásokra, temetési rítusokra helyeztem. Most az öngyilkos lelkéről alkotott képzeteket veszem számba, hogy ezzel is kiegészítsem a korábbi képet.

Hogyan születhet meg valakinek a gondolatában az öngyilkosság?

„Úgy, hogy az ördöggel cimborál. Hallottam olyant, hogy mondta: »Megköttem magamot – azt mondja –, s próbáltam húzni, s hát eccer egy csomó ördög veres lándzsával a szememet szúrják, s akkor elszöktem, hogy ne hűzza a kötel a nyakamot, s úgy menekültem meg. Többet ilyent nem csinálok – aszongya. Az ördögök ki akarták szúrni a szememet. Vas lándzsákkal!« Tehát a szeme világa, ahogy a kötel kezdett reaszorulni, kezdett elveszni, s ő ördögöt látott... Életbe van most is” (32).

„Az olyan az ördöggel cimborál. Van egy ember, aki játékból nekiállott; kapált s játékból nekiállott, s hogy ne szorítsa a nadrágszija a derekát, leoldta. S gondolta, megpróbálja, lám – ő, ugye, tusakodott magában – milyen lehet, aki felakajszja magát? Így elhatározta, hogy a nyakába teszi azt a szijat, hogy lám, méges, milyen akkor, amikor húzódik a szija. Jaj, Istenem, Istenem! (*kacag*). S az Isten tudja, de azt mondja, senkinek nem ajánlja, met ő má látta az ördögöket. Úgy segítnek, aszongya, hogy hiába, hogy nem vót biztosra megkötve semmi, csak így viccből csinálta, de azt mondja, így csináltak ne (*kinyújtott kezujjakkal felém gesztikulálva mutatta, indulatosan, átszellemlve*), s feketén úgy jöttek s mentek, mintha szúrták vóna ki a szemit. S olyankor, ugye, aki azt lássa, húzódik, s húzza a nyakára. Azt mondja, Isten tudja, hogy lett annyi ereje, hogy megszabaduljon. Esze es vót, s ereje es; de ahogy jöttek vele szembe, s hogy segítettek az ördögök, hogy fojtsák meg. Met örvendnek annak az elkárhozott léleknek. Na, azután elmondta az a fiatalember – há viccből csinálta –, na én megtudtam, aszongya, hogy segítik az ördögök, aki öngyilkosságot akar. Hogy kaptak rajta, uram, s mentek s a szemit szúrták ki, hogy húzná jobban rea a kötelet a nyakára” (1).

„Az utolsó pillanatba megbánja mindenik, hogy mét tette arra magát, de előre a gonosz viszi. Ha valaki arra készül, hogy ő elpusztítsa magát, a Gonosz úgy környékezi, hogy nem hagy békit, muszáj megtegye. Erre vigyázzon mindenki. Ne gondoljon arra, hogy elpusztítsa magát. Met akkor a Gonosz úgy örvend, hogy ő kap egy lelket, hogy lépten-nyomon követi, éjjel se engedi, hogy aludjék, csak, hogy vigye véghez. Például, itt nem messze egy ember, csak úgy könnyelműen felakasztotta magát. Észrevették, levágták s megélt. Ma es él. Úgy mondta, hogy ő elgondolta magába, hogy elpusztítsa magát, s úgy attól má szinte húzták es fel az ördögök a kötével. Má annyira tuszkolták az ördögök, biztatták... ő ezt érezte. Az ember érzi, hogy nem tud szabadulni, ha jó erős lelkülettel nem kezd imádkozni, s nem hívja az Istent segítségül. Met a JÓISTEN szó a Sátánt távolítsa el. De ha nincsen elég ereje; hogy »Édes Jóistenem, ne hagyj el, jöjj segítségemre!« – az ör-

dögök felhúzzák az akasztófára. Ezt legtöbben, ugye, részegen cselekszik. A Jóisten öröjze meg minden ivadékomat ettől a haláltól. Aki felakajszja magát, az az ördögnek a barátja. Így tartsuk, a hitünk szerint. Aztán az Úrjézusé az ítélet s a Jóistené. Nem a miénk” (29).

„Az ördög viszi belé az embert. Az ördögökkel barátkozott” (30).

„A sógorom beszélt, hogy le voltak ülve ebédelni. Valahol itt dolgoztak, egy olyan helyen, hogy egy telegrán fa volt, na, ott minnyá mellette. S ott, ahogy ebédeltek, eccer azt mondja az egyik legény, hogy meglássátok, ahhoz az oszlophoz akasztom fel magamot. Hát ezek viccnek vették, gondolták, hogy csak hülyéskedik. Hát eccer, később, azon veszik észre magikot, hogy elment oda, s a harisnya szíját kihúzta, s nekiállott, s a nyakába beléakasztotta, s a végit odakötte a fához. S azt mondja az egyik ember, hogy jaj, eridj te, nézd meg, me ebbe a helybe csúfot üz magából. Nézd meg ne, hogy rángassa a fejit hátra, ebbe a helybe reahúzódik. Mennek oda, s há má egészen a harisnya szíja, má húzódott rea, me a fejit így rándította hátra. Na, aztán gyorsan megszabadították, s azt mondja aztán neki, mikor úgy helyrejött, magához tért, hogy mondd meg, ezt te mét csináltad? S aszongya, én viccből. S hát ha viccből csináltad, azt mondd meg, a fejedet mét rángattad hátra? S aszongya, azét, met egy két szarvú, csúf fekete ördög vót, s a vasvillával örökké a szememet akarta kiszúrni. S azét rángattam hátra, hogy a vasvilla ne érje a szememet. Hát azét mondják, hogy az ördög segíti az öngyilkosokat. Mert ha arra ő az eszit reatette s azt kísérelí, az ördög akkor segíti, hogy na, csináld meg, met én segíték. Úgyhogy ő má, ha ott ne legyenek az emberek, szépen abba a helybe halt vóna meg, me addig rángatta vóna hátra a fejit, hogy megsuvadt vóna. Ilyeneket lehet hallani” (12).

Hova kerül az öngyilkos lelke?

„Úgy tartsák, hogy a lelke az öröktűzbe kerül. A pokolba. Mert az ördög ragadta el. Az ördög az ilyennek örvend” (18).

„Hát azt mondják, hogy a pokolba. De úgy es beszélünk, hogy nem kerül oda, mert amikor megtette, akkor má megbánta. Má nem tudja visszavonni magát, de megbánta. Ezelőtt ő, ugye, rendes ember volt, templomba járt, tisztelte az embereket, tisztelte az Istent, hitt benne, tehát nem hisszük, hogy a pokolba kerülne. S ez nem a papoktól jó ki, hanem mű beszéljük el. Egy olyan felakasztott ember esetében, amelyiket a kényszer vitt rea, mint az én sógoromot es – ugye, a lába annyira gyötörte őt, sohase tudta elfelejteni egy percnyég se. Örökké fájt. Na, azt hogy ítéld meg?” (32).

„A nép azt mondja, pokolba kerül. Viszont egy missziós pap azt prédikálta itt, hogy a halál az mind halál, csak az egyház azért nem temeti fehér-

be, s nem szenteli meg, hogy riadjon a nép, hogy ne csinálja. De viszont a lélek úgy es odamenyen, mind aki rendesen halt meg. Ha nem bűnös, ha rendesen halt meg, úgy es odamenyen, amit megérdemel” (15).

(Fontosnak tartom az előbbi vélekedésre felhívni a figyelmet: az adatközlő fia felakasztotta magát!)

„Az öngyilkosnak a Sátán örül, mer egy lelket elfoghat” (6).

„Azt mondják, a pokolba jut. De viszont egy olyan temetésen vettem részt, ahol öngyilkos volt a férfi, s a jelenlegi püspök, Bálint Lajos, akkor volt itt plébános, s ő azt prédikálta – különben vallásos életű ember volt az ember –, hogy nincs kizárva, nem üdvözl-e hamarabb, mint egy másik halott, me vallásos életű volt, s lehet, hogy egy szellemi gyengeség hozta neki, hogy ezt követte el. Tehát van egy ilyen is...” (34).

„Az elkárhozik. Igen, met a Jóisten adta a lelket, s csak ő veheti el. S ha az ember eldobja magától, az olyan, mint amikor valamire nincs szükségünk. Annak a lelke semmiképp nem juthat a tisztítóútzbe. Elkárhozik örökre” (1).

„A papok szerint a pokolba. Mi pedig nem tudjuk. Nem jártunk arrafelé” (30).

„Lehet, hogy a lelke örökkárhozatra nem jut, ha ő *(ti. az öngyilkos)* abba a pillanatba, amikor ő már megcselekedte, de még nem múlt ki, fohászzkodott, gondolatban, a Jóistenhez” (12).

„Azt mondják, hogy az ördögök viszik el a lelkit. Én nem tudom, igaz-e? Pontos választ erre nem tudok mondani” (36).

Az öngyilkosság megváltoztatja-e az időjárást?

„Igen. Nagy szél van, majdnem döt fel mindent, s akkor úgy mondják, hogy na, valaki esment felakasztotta magát. S ez majdnem örökké így is van. Ha itt nem helybe, de valamelyik szomszéd községbe, csak történik egy ilyen halál” (30).

„Mikor végtelenül szelel, úgy mondja a közmondás, hogy valaki felakasztotta magát. De erre volt eset. Hogy nem mindegyiknél, de volt eset rea. Olyan zekés, szeles, végtelen viharos idő van, rögtön rávágjuk: valaki felakasztotta magát. De ez történhet a szomszéd faluba is” (17).

„Igen. Mikor ez a Guszti felakasztotta magát: hazajött a munkából, nem voltak itthon az asszony se, a gyermekek se, Marosföre má elvitték volt azok az egyének, akik hát... na, s kérdezte a szomszédot, hogy hol van az enyém az asszon? S mondták, hogy úgy látták, elment Marosföre. S akkor levetkezett, tiszta fehér holmit vett alól, elkészült, kiment, nyakába vette a kötöt, s leülve leereszkedett. A fásszínbe. De aztán olyanokat mondtak az asszony-

ra... Egy komája oda, s »Úgy megverlek, te komámasszony! – aszongya –, belédöglesz! Nem szégyelled magadot?! Te egy ilyen férfi mellett?! Ne, látod-e, mit csináltál?!« Azt vágta rea, »Mehótt, meghótt! Más es hótt meg!« Na, s azt akarom mondani, hogy mű nem tudtuk a halált. Hanem csak nagy szél támadt. Mondom Ignácnak, ej, rágsúly baszd meg, mondom, nézd meg, olyan szél van, viszen el a kertbe. Ott valamit dolgoztam. Az istálaját, mondom neki, esment valaki felakasztotta magát. S hát estefelé jó János, az öcsce, s mondja, hogy nézd meg te, Guszti felakasztotta magát. Jaj, mondom, hát tük vettétek-e észre azt a nagy szelet? S azt mondja, igen. »Mondta Róza es, a feleségem, hogy ne, valaki bolond felakasztotta magát. Nézd meg, milyen szél van!« S hát Guszti volt, a bátyám. Ezt rendszeren így mondják, mikor nagy szél van: Valaki felakasztotta magát!” (36).

„Van, hogy valaki felakajsza magát, s nagy szelelés van. Máskor mondják, azét van ilyen idő, met valaki felakasztotta magát. De ez csak beszéd” (28).

„Olyan szél van s olyan vihar... most a minap es, mikor Héja felakasztotta magát, olyan hideg szél volt, mindent vitt el. Lehet, hogy nem éppe azét van, de így tartsuk” (12).

„Észrevehető es. Mikor valaki elpusztítsa magát, olyan szél támad, hogy döt fel mindent. Volt bizony erre eset elég” (29).

„Hát, például, az én fiamnál szép idő volt. De van olyan, hogy nagy hideg szél van, s mondják, valaki felakasztotta magát. Ejisze attól függ, hogy az ember, hogy viselkedett. Itt nem messze, a szomszédba, egy ember rendszeren halt meg, de komonista volt, nem volt istenfélő, Istent nem ismert, s így összel, pityókaásáskor temették el, hát akkora vihar volt, mikor megkezdődött a szertartás, hogy a házakról a cserepet hányta le, a csűrökről a deszkákat, s kerteket (*ti. kerítéseket*) dötött ki” (15).

Mivel magyarázható ez a természeti jelenség?

„Mondják, valaki elpusztította magát, met nem úgy szelel, ahogy kéne. Más a szél, más a levegőjárás. Ennyit tudok mondani. Mi az alapja? – nem tudom” (32).

„Nem tudom. Az idő előre is jelzi, s utána is jelzi az akasztást, mert azt mondják, ha ilyen rossz idő van, s fúj a szél, s szaggat, s úgy olyan sávokba jó a szél, akkor, na, felakasztotta valaki magát. S amikor meghalt, akkor mondják, hogy na, azét van olyan rossz idő, met Áron felakasztotta magát” (15).

A rontásos halál

A halál hiedelemkörének ritka változata és esete. Azokról a halálesetekről van szó, melyeket fekete-mágiával idéztek elő, illetve azokról a praktikákról, amelyeknek célja valakinek a halálát előidézni.

A fekete mágia jelenségével a párválasztás, lakodalom tanulmányozása során már találkoztam és felleltem a születés szokáskörében is. Az indíték mindhárom esetben az egyéni kártétel szokása – rendszerint az irigységből fakadó –, erős bosszúvágy.

Kunt Ernő pszichogén, azaz lelki eredetű halálnak nevezi ezt a jelenséget.¹⁰⁶ Talán jobb volna pszichogén halálelőidézéstről beszélni, mivel a halál előidézése egy adott személy pszichés állapotából fakad, aki ellenségére irányítja, a fekete mágia valamilyen eszközzel. Az effajta halál kivitelezéséhez, úgy mondják, „nagy elszántság, gonosz lelkület és szándék kell”, úgy vélem, hogy a szentdomokosi eszköztár talán kegyetlenebb, rejtélyesebb, misztikusabb a Kunt által említett példánál (ráböjtölés, öntés). A rontásos halálpraktikák (Kunt fordított jelzőszerkezetet használ: halálos rontás) a párválasztást illetve a házasságot megrontó vagy megsemmisítő szélsőséges mágia-készletből valók, azokkal rokoníthatók.

„Az én sógorasszonyom azt mondta, a sírja bézártáig sem tudja letenni a gyászt. Pedig megmondtam neki: Te ne járj a kalugerekhez, hogy a menyecskédet kiimádkoztatsd. Met úgy csinálnak: »Nem sajnálok 100 lejt, menyek a kalugerekhez, s kiimádkoztatom a menyecskédet, met rosszféle.« Megmondtam neki, ne evvel fejezd ki magadot! Me lehet, hogy a menyecskéd hal meg, de lehet, hogy a gyermeked. Hanem avval, hogy intsd jóra: Ne, Guszti, ne törődj, időre helyrejö. Vagy járj kedvibe, s ne ittasodjál meg. Járj haza rendesen. A nem, egyszerűen elment a kalugerekhez, szépen megfizette, amit kértek, s azok olyan fekete misét mondtak, hogy három napra a fia meghót. Felakasztotta magát. Gyönyörű szép ember. Úgy sajnálom, hányszor a temetőbe járok, mindig el kell menjek a sírjához, s te Ágoston! Mát tettél ilyen disznyóságot? A rokonságot es gyászba hoztad s szégyenbe. Egy asszony miatt! Asszont lehet eleget kapni. Csak igazat nem (*sír*). Igazat nem. Ritkán csak. Ezt örökké elmondom a sírjánál. Megmondtam aztán Veronkának, a Guszti anyjának: Látod-e mit nyerél? Ugye megmondtam, ne misézz! A fekete misét a Guszti anyja mondatta a menyecskére azért, hogy haljon meg, met, ugye, a fiát megszégyenítette, hogy félrelépett. Marosfőzött. Most es járnak misézni, a hóbor-tosok, hogy azt mondjam. Na, így kikalugerezte a fiát! Me ugye, Ágoston es biztosan ivott, esetleg még ő es félreléphetett... Így visszanyerte. Ahonnan

kapta, oda vissza es ment. S a menyecske él tovább... Jól él, met jól megfizetik... De szégyen nekünk, a rokonoknak” (36).

„Azt mondják, sokkal hatásosabb a román papok miséje éjjel, mint a katolikusoké. Hát hogyne, mikor hallottam, hogy az élő embert is kimisézik, hogy meghal. Ha valaki akarja! Egy példát mondok. Odaki, merre születtem, a temető felé, az anyósával a menyecske olyan haragba vótak. S teccik emlékezni, régebb vót ilyen papír három lejes. A menyecskének a zsebkendője elveszett. Benne vót a három lejes. Sehol meg nem kapta. S ő az anyósára tartott, hogy elvette a zsebkendőjét a pénzzel. Me kinek szűk vót a pénze, a 3 lej es pénz vót. S akkor egyiknek es elmondta, s a másiknak es... S azt mondta az egyik asszony, »te nézz utána, met anyósod a zsebkendővel úgy megcsináltat, hogy te ehejt szépen kirúgod az utossót.« De nemcsak a zsebkendőt vitte el az anyósa, hanem egy szál gyertyát. Az a lélek! Annak a lelke, akiét miséznek, hogy meghaljon. Az addig él, míg a misét mondják, s míg a gyertya ég. S mikor elfogy, mindegy, hogy hol van: az úton, a vonaton, a templomba, otthon, de az a lélek múlik ki. S mondták, te menj el a papokhoz, hova anyósod szokott járn, met meglátod, hogy a zsebkendőt ő vitte el. Amikor ő odament a papokhoz, úgy mutatta, hogy az olyan vastag gyertyából, mi a halott mellett szokott lenni, má csak négy ujjnyi vót. A pap elvett a zsebkendőt, s a sarkába benne a háromlejes, s azt mondja, ezt ismeri-e? Igen. A magáé vót-e? Az. S akkor kezdte mondani, hogy hát, Istenem, ilyen es létezik? Hát ő nem vétett olyan sokat az anyósának! S azt mondja a pap, hogy áldott pillanatba jött, met az élete még csak két nap. Még annyi vót a gyertyából hátra. Aztán visszafordították, s a zsebkendőt visszaadták. Úgy, ahogy essze vót fogva, benne a pénzzel”.

Hol léteznek ezek a papok?

Ott *(legyint a kezével, rosszallást sejtetve)* annyifelé Romániában, hogy... Toplicán vannak, valahol ott bent Regát felé... Én nem tudom pontosan, hol vannak. De *(suttogva)* sokan járnak innét” (1).

„Ha valaki valakire megharagszik – ez olyan guruzsma féle, amit elmondok –, akkor, ha úgy akarja, hogy halálos legyen a dolog, elvesz attól egy darab holmit, úgy, hogy az ne tudjon róla, megcsináltassa, s elmenyen s egy halott mellé beléteszi a koporsóba – arra akármilyen betegséget reavíhetnek guruzsmával –, s aztán akármerre vihetik, meg nem gyógyíthassák. Me el van temetve az a holmi, ami tőle származik. Ez igaz, me mi egy ilyen kelesztül mentünk. Hittem es előre s nem es. Ugye, Antal Félixhez férhez akartak adni, s nem mentem. Aztán azok elvitték egy fejkendőt, s amivel megesküdtem az első urammal, a zsebkendőt. Így ki vótak terítve a ház elé.

S másnap, mikor szedtem le a ruhát, hát nincs az én fejkendőm. Hol van az a babos kendő? – fehér s fekete babok vótak réta. S a zsebkendő? Eleget kerestem, sehol se találtuk. Akkor aztán megmondta egy rokon ember, hogy minket megguruzsmáltak. Megmondta, hogy ne, vigyázatok, ezek tüktököt tönkre akarnak tenni. Nem baj, azt mondta édesanyám, mü es tönkretesszük. Na, aztán én es beszereztem onnat, ahonnat kellett, az anyagot. A legényt – onnat a családtól – megverték, s a vére egy hídfára reament, reacsorgott, ott megalvadt, s én hajnalkor odamentem, s felszedtem belőle egy papírba, s gondoltam, ez jó lesz védekezni. S még holmi – mosogatót, amivel mosogatnak – a szomszéd gyermekkel elvetettem, a hárászkenő rojtjából levágtam, s gondoltam, ez elég. Elég es lett vóna. De sajnos nem avval fogtunk fel (*ti. guruzsmáló asszonnyal*), aki megcsinálta vóna, hanem, aki gyógyít. Ő azt mondta, hogy ilyen terhet nem veszen a szivire, a lelkire. Ő csak gyógyít. Csináltassuk valaki mással. Na aztán ez így annyiba maradt. Az anyag megvót, reatettem egy pléhdarabra, s elégettem. Ott meggyógyultunk valamennyire, helyrejöttem. Szóval, nem sikerült, hogy meghalassanak. Akihez férhez akartak adni, az megházasodott egy másikkal, s meghalt korán. Azt a kendőt s a zsebkendőt belétették vót egy koporsóba. Nem es gyógyulok meg soha. Hogy a természet adománya-e? – nem tudom. De ma es azt mondják, nem az, me meg vagyok guruzsmálva. Me nem mentem héza férhez. Meghalt, ugye, az öreg Antal Félix, az öregapa, s annak a koporsójába tették belé” (36).

A halál hiedelemvilágának összefoglalása

Ezzel a fejezettel a legnehezebb feladatra vállalkozom. Összefoglalni a halál hiedelmeit? Hisz hiedelemmel átítatott a halálvárástól, a halálra való felkészüléstől a halottra való megemlékezésig majdminden rítus. Valamennyi hiedelmet számbavenni, az elmondottak csaknem teljes megisméltését jelentené. Mint korábban jeleztem, a rítusok leírása során nem mellöztem soha a szerintem funkcionális hiedelmek feltárását, hisz ezek képezik azt a kötőanyagot, azt a hajtóerőt, amelyek összefogják és működtetik az elmúlás és halál teljes szokásmechanizmusát.

A továbbiakban azokat a hiedelmeket tekintem át újra, illetve azok alapján próbálok egy szentdomokosi világképet felvázolni, amelyek közvetve vagy közvetlenül a lélek posztegzisztenciális létére utalnak.

Munkám kezdetétől vallottam, hogy az ethnothanatológia sem szorítkozhat csupán a halál leírására, hanem meg kell próbálkozni az elmúlás eszkato-

lógiai értelmezésével is. Ha ezt nem kíséreljük meg egyetlen faluközösség életszemléletében sem, akkor a szokástudásban csak a felszínig jutunk. Ennek a munkaszakasznak a túllépésére már az eddig bemutatott szokás- és hiedelemanyag mennyiségi és minőségi arányai is köteleznek.

1. Az elmúlásnak és temetésnek Csíkszentdomokoson fellelt hiedelmei rendeltetésük szerint két csoportba sorolhatók be:

a.) Funkcionális hiedelmek, melyek a ritusokban jelentkeznek, azokat motiválják, működtetik;

b.) Elvont (absztrakt) hiedelmek, amelyek a lélek útjait, a túlvilági létet értelmezik.

A két hiedelemkör, természetesen, mindvégig összefonódik, hisz (különösen bizonyítani sem kell, a példák sokaságából kitűnik) a funkcionális hiedelem az elvontból meríti lényegét és a lélekhitet igazolja.

2. Mi a lélek, milyen, hol létezik? – faggattam szentdomokosi adatközlőimet. A válaszok sokféleségét egy mondatban összegezni képtelenség. Egyszerre lehet szubsztancia és elvont jelenség, lehet cselekvő lény, de zaklató, figyelmeztető, bosszúálló, büntető, vagy jóságos szellem is. Lényegéből valamit csak jelenéseinek változataiból érthetünk meg.

3. A lélek létét egy adatközlőm sem tagadta, ellenkezőleg, többen fizikai természetét is érzékelni vélték. A vélemények éppen ekörül oszlanak meg: van, aki vizuálisan, van, aki auditíve érzékeli. Többen állítják azt is, hogy nem látható, mások viszont – ők pedig többségi tudást vallanak, mivel általános közhiedelmekre hivatkoznak – kicsi kékes ködnek, levegőnek, párának látták, mely, ha „figyeli az ember, száll felfelé” a testből. Van, akik állítják, hogy csak hangja van, „egy szusszanás”.

Változatos a lélek testi szálláshelyéről vallott felfogás is: a lélek a szívben van, „a szüvibe, de jobban a tüdőbe”, az egész testben, „még a lábujkába is”, „a szív körül egy kicsi üregbe” és így tovább. Következésképpen, a léleknek, ha fizikai lény, akkor létezési tere is van. Ennek meghatározásában, Csíkszentdomokoson, három szemléletet láttam körvonalazódni: a hagyományos szívcentrikus, a létfontosságú belső szervek működéséről alkotott empirikus és a pánanimisztikus szemléletet.

4. Megrázóak és meghatóak a lélekkultusz vallási, pszichikai, anyagi természetű megnyilatkozásai. Csak az utóbbiról szólva: gyakran valódi áldozat az, amit az alamizsna adásért (tor) hoz a család. Erről a hagyomány sodró, parancsoló ereje miatt lemondani nem lehet és lefolyása, értelmezése valamint célja szerint hatalmas lélektiszteletből, olykor elemi erővel ható lélekfélelemből fakad.

A halott lelkének „nyugsága”, de az élő is (!) olyan elsődleges erő, amely a pénzbeli áldozat okozta gondot, mindig legyűri. Megfigyeléseim és a jelenségek rendszerelméleti vizsgálata alapján bizton állíthatom, hogy Szentdomokoson az alamizsna-tor adás nem egyszerű divat, hanem olyan beépítő rítus, amelynek alaptényezője egy erős lelki-szellemi-archaikus hit

5. A lélekhitnek igen érdekes vetülete jelentkezik a halál minőségének, lefolyásának megfigyelése körül.

A halál minősége/milyensége: „szép halál – csúf halál” a szentdomokosi erkölcsi, etikai értékrend szerint egyenes következménye a haldokló egész emberi minőségének. Így a „szép halál” a tisztességes, becsületes élet jutalma, a „csúf halál”, a becstelenség büntetése. Éppen ezért, ez utóbbi esetben, a haldokló szenvedései iránt hagyományosan tanúsított együttérzés, sajnálat mérsékeltebb, sőt nem egyszer elégtétellel nyugtázzák a megérdemelt szenvedést.

Szentdomokosi felfogás szerint „a halálát mindenki életivel érdemli ki.”

6. A „szép halál – csúf halál” fogalompár értelmezése így foglalható össze:

– „szép halál” – ha a haldokló a betegséget, öregséget csendesen, türellemmel tudja viselni, ha nem szenved sokáig, ha a halál hirtelen jön, ha olyan, mint az elalvás, „amikor nem tudunk magunkról semmit”, „ha szép marad az arca,”¹⁰⁷ ha „Istenben hal meg”, vagyis a halotti szentségek felvételével.

– „csúf halál”-ról beszélnek, ha eltorzul az arc, ha a haldokló sokat szenved, „vonaglik”, ideges, türelmetlen, kapkod, kapálózik, ha nem tudják gyógyszerezni, ha veszekszik, káromkodik, ha öngyilkosságot követ el, ha Isten nélkül (halotti szentségek felvétele nélkül) hal meg.

A „szép halál – csúf halál” minősítéseknek élettani, lelki, viselkedési, vallási, esztétikai alapjai vannak.

Ezzel a kérdéskörrel kapcsolatosan a szentdomokosi világkép sajátos vonásaira figyelhettem fel.

A halál milyensége, mint elsődlegesen a keresztény-erkölcsi, -etikai normák batartásának vagy megszegésének függvénye Csíkszentdomokoson sajátos értelmezést nyer. Az egyházi tanításhoz, intellemezhez viszonyítva és attól eltérően mind a jutalmazás, mind a büntetés már a halál előtt megkezdődik. Így az a túlvilág, ahol a lelkek érdemeik szerint részesülnek büntetésben vagy isteni kegyelemben, Szentdomokoson még az életben mintegy láthatóvá, tapasztalhatóvá válik. A „szép halál – csúf halál”, „üdvösséges halál”, „vergődő halál” ellentétpárokban a lélek túlvilági létének előrevetítését fedezhetjük fel.

A „szép, az üdvösséges halál” jutalmát a jó viselet, emberi jóság, irgalmasság, békés, csendes élet, halál előtt Istenhez való megtérés, a bűnök megbánása, sok-sok ima nyeri el.

A „csúf, vergődő halál” okai: emberi rosszaság, másokon való élösködés, zsarolás, mások becsapása, és ezáltal való meggazdagodás; rosszindulat, irigység, jelentgetés, árulkodás, összejátszás a hatalommal; gonosz élet; bűnös élet: sok káromkodás; a haldokló mint előjáró vagy köztisztviselő (pl. adószedő, erdész, néptanács elnök, kollektív elnök stb.) rossz volt az embertársaival; ölt vagy valakinek az életében kárt tett, „rosszul illetve a szülőket”, rosszul bánt velük, szülőhöz ütött, „a szülők sírása, mert a gyermek bántalmazta őket; rossz házastársi élet, félrejárás; „a Sátánnal való cimborálás”, „paratika folytatása” azaz fekete mágia művelése, rejtélyes, sötét erők felhasználása (béka tartása a pincében) mások ellen stb.

A falu közvéleménye szerint különösen nehezen halnak meg azok, akik „paratikáznak”, akik a „Sátánnal cimborálnak”, akik embertársaiknak egész életükben csak rosszat tesznek.

A bűnök leltára, amely esetről esetre változik többé-kevésbé a Tízparancsolat megszegéséből eredő vétkeket tartalmazza.

A világkép belső logikája szerint működő és létező erkölcsi értékrendre vall az a jelenség, hogy élénk vita indul a faluban, ha a halál milyensége és az ember minősége (jó-rossz) nincsenek összhangban. Értelenséggel fogadják, mert ellentmond az ok okozati képlet szerint működő erkölcsi értékrendnek.

„Isten irányít mindent”; „Istené a döntés!” – vallják, mégis sok adatközlő rossz néven vette, méltánytalannak tartotta azokat az eseteket, amikor egy, a közvélemény szerint rossz ember „boldog halál”-al múlt ki.

Míg ez a jelenség értelmetlennek tűnik, addig ennek fordítottja értelmezést nyer.

A „jóviseletű ember” szenvedő, „csúf” halálát azzal magyarázzák, hogy a „csúf halál” nem föltétlen a saját tetteiért kimért büntetés. A bűn nemzedékről nemzedékre száll, amiért „egyszer valakinek szenvedni, bűnhődni kell”. „Visszamenőleg még a harmad, negyedízigleni rokonságáért is szenvedhet” – mondja Török Aronné, „Met hát másért es kell szenvedni, nem csak magáért... Nem csak magáért szenved, hanem másnak a tetteiért: vagy apjának vagy anyjának vagy lelkinek a bűneiért. Ezt elbeszélük.”

A szép halált érdemlő ember *ok nélküli* szenvedésére vigasz Krisztus példája: „Halála előtt az Úrjézus es szenvedett”, vagy az, hogy a szenvedés az élet törvényszerű velejárója: „Vagy a halál előtt, vagy utána, de meg kell szenvedni”; meg az a tétel is, hogy „aki a halála előtt szenved, annak keve-

sebbet szenved a lelke.” Az *ártatlanul* szenvedővel szemben fokozottabb együttérzés, sajnálat figyelhető meg. Ez talán kompenzációs gesztus: az elmaradt, „bár megérdemelt” „szép halál” isteni jutalmát emberi szeretettel pótolják.

7. Meglehet, hogy a „csúf halál” és a bűnhődés tudata hozzájárul a halálfélelemhez. Bár közszájon forog az a mondás, hogy „Hatvan után minden napot ajándékba ad az Isten”, bár számtalan megnyilatkozását és gesztusát tapasztaltam annak, hogy a csíkszentdomokosi parasztember is ősi természetességgel készül az elmúlásra, (Kunt Ernő szerint¹⁰⁸ az egész magyarság szintjén a „biológiai törvényszerűségekkel összhangban” bekövetkezett halál a természetesnek minősített halál) mégis elmondható, hogy a halálfélelem még ebben a korban is reális lelki jelenség.

Ha összevetjük a szóbeli vallomásokot például, a gyónás, az utolsó kenet feladását halogató taktikázások, a haldokló, és az idős beteg körüli imádkozás tapintata, a fennjárók körültekintő óvatossága stb. tekintetében, akkor, szerintem, – a szépirodalom, művészfilmek által is sugallt – a halállal szembeni nyugodt paraszti magatartásforma nem fogadható el egyértelműen.¹⁰⁹

Sok példa igazolja, hogy a természetes halálvárásban nemcsak a higgadt belenyugvás, de a félelem is jelen van.

Meglepően sokan vannak olyanok is, akik magától a halottól félnek. Az általánosan ismert szokástól eltérően, hogy ti. ilyenkor meg kell érinteni a halott valamelyik testrészét, Szentdomokoson egy különlegesebb, halottfélelmet elhárító gyakorlatot találtam, amelyben különleges az is, hogy nem az egyén védekezik, hanem egymást védik a halottfóbiától: „...az egyik a sirmalmas nyakába egy csipetnyi földet tesz a sírgödör földjéből” úgy, hogy az ne vegye észre.

8. A halálélmény mélységét vélem felfedezni azokban a hiedelmekben, amelyek a természeti, tárgyi környezet halálérzékenységét tükrözik. Ilyen a halált jelző harangszó minősége, amit általában mindenhol figyelnek, viszont úgy érzem, hogy Szentdomokoson lényegesen több, mint puszta híradás.

Az itt gyűjtött hiedelemszövegek, vallomások alapján elmondható, hogy az embereken kívül a harangok a „legfogékonyabbak” az elmúlásra, az emberi veszteségre. Már első megszólalásuk alkalmával, hangszínük minőségével jelzik a halál és halott tragikumfokát. Ismereteim szerint sem a népszokásaink világában, sem a népköltészetben nem található ehhez mérhető *szubjektív fonia*, ami különösképpen akkor jelzésértékű, ha a haláleset amúgy is fokozott közsajnálatot, lelki megindulást vált ki.

A halotti harangszó hagyományozódó hang, aminek abban mutatkozik meg a sajátossága, hogy – bármennyire furcsának tűnik – belülről is hallott hang. Közösségi, és közösségileg értelmezett, mivel akik hallják hasonló jelzőkkel, megszemélyesítéssel közlik: „sírnak a harangok”; „fájólag szólnak”. Az ilyen természetű kijelentéseket senki nem vonja kétségbe, és így a harangszó, belső, egyéni hallásban egységes közösségi hanggá színeződik.

A harangszó közösségi érzékelése egyben a halott társadalmi és emberi minősítése is. Ha sír a harang, akkor „fájdalmas halott” van, vagyis gyermek, fiatal, élete teljében levő ember, aki után árvák, kiskorúak maradnak, aki különös megbecsülésnek örvend; vagy éppen azért sír a harang, mert a halottnak senkije sincs, „nincs aki megsirassa”, ezért a harang *vállalja* ezt az emberek helyett.

A síró harangszó nemcsak egy szomorú haláleset hangulatát kelti, hanem – halott nélkül – előrejelző, jósló hatása van: a „fájdalmas halott közelebből bekövetkezik”. A hiedelmet, tehát, nem cáfolják meg, csupán elnapolják az igazolását.

9. A halál-halott-környezete közötti szoros viszonyt, a szentdomokosi hiedelem szerint, nemcsak a harangszó jelzi. Némi időeltolódással, de a „siralmas halott”-at érzik a méhek, és a kutya, valamint a ló is, olykor a halott más kedvenc állata. Az elköltöző gazda és az állatok viselkedése a népköltészetből ismert bujdosás előtti búcsúmotívumra emlékeztetnek. Közismert az akasztott halála, temetése és a szokatlanul erős szélvihar egybeesése, melyet szintén ok-okozati jelenségként értelmeznek. Az akasztásos öngyilkosság és a szélvihar között olyannyira erős az összefüggés hiedelme, hogy egy szélvihar mindenkor jelnek bizonyul, amennyiben feltételezi az öngyilkosság létét vagy bekövetkeztét.

Igen érdekes és egyben az adott korra jellemző az a szentdomokosi szemlélet, mely szerint a „komonista halottat”, aki „Istent nem ismert”; „Nem volt istenfélő” az öngyilkosok kategóriájába sorolja. Az ilyenek temetése idején, többek emlékezése szerint, éppen olyan szélvihar volt, mint az öngyilkosokén.

10. A haldokló csendes kimúlásáért, földi szenvedésének enyhítéséért, a lélek üdvözüléséért végzett imaszokásokról, imaváltozatokról részletesen írtam az elváltató rítusok kapcsán. Mindazt, ami az elmúlás utolsó óráiban történik a haldokló körül, kétféle cél vezérli: egyrészt az egyén társadalmi megítélésének pozitív irányú befolyásolása, másrészt a lélek túlvilági létének előkészítése, túlvilági útjának egyengetése. A szentdomokosi ember számára ez két olyan kötelesség, amelyet ha nem teljesít, akkor meghosz-

szabdtja a haldokló agonizálását, a földi élet szenvedéseit, és előidézi a lélek túlvilági életének reménytelenségét.

A továbbiakban a lélek különleges mentési rítusát – a megkerítést – próbálom elemezni.

Fennmaradt és még ma is gyakorolt változatai az archaikus világnép lényegét sejtetik, amelynek egyik összetevője a lélekkultusz.

A megkerítés szokása és rítusa pogánykori és keresztény hagyományok sűrítvénye, és mindez olyanképpen, hogy fellelhetők benne az egyetemes emberi gondolkodás és érzésvilág alapelvei is. Egyszerű szinkretizmusának (mozgás, gesztikuláció, szöveg, mimika, testtartás), drámai időzítettsége által, hatása a magas művészi teljesítmények katartikus hatásához mérhető. A lélekmentés pogány és keresztény hitének megrázó ötvöződése.

Mi lehet a megkerítés rítusának hiedelemalapja?

A haldokló válságos pillanataiban a lélek felfokozott veszélyeztetettségi állapotba kerül: „A Sátán a legjobban akkor dolgozik. Alig várja, hogy a lelket elkapja.” – vallja több adatközlő is. A haldokló lelkéért most két ellenséges erő küzd: Sátán és Krisztus.

A Sátán (ördög) nemcsak a magyar, hanem az európai hitvilágban is a rontás képességével felruházott lény, akinek megjelenése, cselekvése mindig ártó célzatú.¹¹⁰ Szentdomokoson a Sátán létének egy különlegesen erős táptalaját fedeztem fel: az öngyilkosság-hiedelmekben. Az az átlagos közhiedelem, mely szerint az öngyilkos a „Sátánnal cimborál”, „odaadja neki lelkét” megerősítést nyer az öngyilkosságból megmentett, megszabadult egyének vallomásaival. Az öngyilkos az, aki már látta is az ördögöket, ahogyan „vörös lándzsákkal a szemét szurkálták”. Fel kell figyelni itt is a hagyomány szabályozta *irányított látásra*, akárcsak a harangozás esetében az *irányított hallásra*. A megmenekültek valamennyien vallják, hogy látták az ördögöt. Ők tehát *szemtanúk*. Az élő szemtanúk által hitelesített látomások folklorizálódott szövegekben váltak közismertekké. Így hitelesítik magát a hiedelmet is.

A léleknek a túlvilágba való lépése, ahogyan Szentdomokoson elképzelek, az én szememben valahogy a népmesei hős helyzetét idézi fel. A Sátán (hétfejű sárkány, ördög, stb.) lélekért folytatott küzdelmében egyedül is boldogul. Ő az erősebb. A Jó princípiumát, hordozóját, Krisztust viszont a lélekért folytatott küzdelmében mágiával kell segíteni, támogatni... „Távozzon a Sátán ettől a lélektől! Óh, jöjj el édes Jézus, vedd magadhoz ennek a haldoklónak a lelkét, vidd az örök dicsőségbe, s öröjzd meg a Sátántól, hogy ne hághassa meg (*ti. hogy ne uralkodhasson fölötte*)” (12).

A szómágia, a szó erejébe vetett hit, megnyilvánulása társul itt a már ismert mágikus gesztusokkal. Szómágiának vélem annál is inkább, mivel álpárbeszéd formában történik. Bizonyos szövegrészeket a haldokló nevében mondanak: „A halott nevibe mondjuk, mintha ő kérné: Menj ki én lelkem a testből, vezessenek a szent angyalok a mennybe, a Jóisten kezibe” (29).

A párbeszédés ima stilisztikai érdekessége, hogy a megkerítő a haldokló nevében szól, a haldokló pedig – innen az álpárbeszéd – saját lelkét szólítja távozásra.

A szómágiát gesztikulációban kifejeződő analógiás mágia kíséri. A háromszori megkerítés után, a lelket indulásra szólító formulával egyidőben a megkerítő „egy keresztet csinál avval a gyertyával rea, s szembe fújja a tüzet s a füstöt a haldoklóval” (36).

A védő hatást mintegy fokozandó, a kerítő gyertyát később a koporsóba teszik, „hogy vigyájon a testre (?!), hogy az ördög ne uralkodjék rajta” – mondja Sándor Arpádné, Nagy Lajosné szerint pedig a megkerítő gyertyát a koporsóba beleragasztják, „mert az a lélek”. Olyan könnyen szálljon el a lélek a testből, mint ahogy a gyertya lángja kilobban – foglalható össze e mágikus mozzanatnak a lényege. Célját és eszközeit tekintve a megkerítés egyszerre lehet rontás-elhárító, gonoszűző, és megtisztulási rítus. A rontás-elhárító mágikus eljárásról a MNL azt írja, hogy lehet „a rontás megelőzése, a megjelenő rontó elküldése” („...öröjzd meg a Sátántól, hogy ne hághassa meg”).¹¹¹ A gonoszűzésről, mint a népszokások rítuseleméről pedig az olvasható, hogy „célja valamilyen ártó lény, vagy általában valamilyen baj, rontás távoltartása.”¹¹² Mind a két eljárás változatos megnyilvánulási formái között megtalálható a bekerítés és a körüljárás. Tisztító rítus mind a szöveg, mind a rituális eszközök által. Ilyenek a tűz, mely „gonoszűző célzattal szerepel a népszokásokban”¹¹³, továbbá a füst (gyertyafüst), szentelt víz, pim-pó (barka). A tűz tisztító, gonoszűző, rontás-elhárító ereje csak fokozódik azáltal, hogy a keresztény egyház szent kellékével, a gyertyával keltik, és azzal is, hogy szentelményeket vesznek igénybe.

A tűzgyújtásról a MNL azt írja, hogy „egyik legősibb rontáshárító, tisztító eljárás, katartikus rítus.”¹¹⁴ „A rontás-elhárítás hite és gyakorlata – olvasható a MNL-ban – Európa-szerte a népi hitvilág egyik alappilléret képezte”, mind az eljárások, mind az eszközök „nagy része tekintélyes múltú és általánosan elterjedt.”¹¹⁵ Külön figyelmet érdemel a bekerítés, a körüljárás mint a rítus dramaturgiájának egyik eleme, magának a rítusnak a proxemikai jelentése. A körüljárás „előírt formák szerint történő rituális mozgás, mely egy központ körül kört ír le... Célja, funkciója valamely hely,

személy, tárgy mágikus védelme, a gonosztól való elzárása.” E védelmi kör funkciójáról ír Ujváry Zoltán professzor is.¹¹⁶

A csíkszentdomokosi szokás megnevezésében – megkerítés -, lefolyásában iskolapélda lehetne a MNL meghatározására. A valami körül – ház, vetés, falu, legelő, stb. – vont, ásott, ekével szántott, épített, járással képzett kör és hiedelmeire számtalan példát találni az egész magyar szokásvilágban. Pócs Éva írja, hogy „az archaikus világszemléletnek a maradványait őrzik azok a hiedelmek, amelyek szerint a saját, ismeretlen világot, a mikrokozmoszt – a falut és határát, az idegen, a természetfölötti »periféria«, mintegy a túlvilági, a természetfölötti lények, halottak, kísértetek helye veszi körül”. Ez az archaikus univerzum az „evilág-túlvilág”, „élők-holtak”, „bent-kint” ellentét párokkal írható le.¹¹⁷ Az „archaikus-univerzum”-ot, az „ismert világ”-ot mindig védték az ismeretlentől. A határkerülések, az egyházi körmenetek, kikerülések – virágvasárnapján, nagyszombaton, húsvétkor, úrnapján, stb. – Csíkszentdomokoson az oltár megkerülése a menyasszony által, vagy a gyermekágyból felkelő és „tisztulni menő” asszony oltárkerülése az újszülöttel, valamint egy útszéli kereszt háromszori megkerülése stb. – mindmind ugyanabból a szellemi forrásból erednek, ami nem más, mint a védettség biztosításának hite. És még van egy jelentése: „a körüljárt központhoz való tartozás kifejeződése.”¹¹⁸

Nyilvánvaló, hogy ez a hiedelem érvényesül a haldokló megkerülésekor is: a lángkörön nem tud behatolni a gonosz, a Sátán. így nem lehet hatalma a lélek fölött; a „periféria” tartományában marad.

Aniela Jaffé A kör szimbolikája című résztanulmányában azt írja, hogy „A körszimbólum, akárhány változatban jelenik meg, mindannyiszor az élet egyetlen, legalapvetőbb vonatkozására, annak végső teljességére utal. A lélektani jelképek nyelvén szólva az ellentétek egyesítését fejezi ki: az ego személyes, időhöz kötött világának, a nem-ego személytelen és időtlen világgal való egyesülését.”¹¹⁹ Aniela Jaffé körelméletében talán felfedezhető a szentdomokosi megkerítés filozofikus lényege is. Ha a megkerítést olyan szándékként fogom fel, mely egyesíteni akarja az életet a halállal, az élők világát a holtakéval, a véges földi életet a lélek időtlen, végtelen életével, akkor a válaszom csak igen lehet.

A csíkszentdomokosi megkerítés szokásához hasonlót a magyar nyelvterületen négy helyről jelez az általam ismert szakirodalom; a Magyar Néprajzi Lékikon és a Magyar Néprajz viszont nem említik.

Az általam ismert rítushoz, formájában és tartalmában, legközelebbi változatot Virt István zoboralji gyűjtésében találtam.¹²⁰ „Amikor már nincs magafelől, imádkoznak ottan a lelke üdviér, hívnak oda egy idősebb asz-

szonyt és az is ott imádkozik. Akkor azzal a szentelt gyertyával megkerítik környös körül az ágyát. Így, ahogy fekszik, fölötte a gyertyával megkerítik. Közben mondanak egy rövid imácsságot: »Jézus, Mária, Szent József, legyetek vele most és halála óráján, ámen.« Aztán szentelt vizet vesznek és azzal megszentelik”.

Kunt Ernő Dombrádon azt jegyzi fel,¹²¹ hogy „hét-kilenc szentelt gyertyát tesznek a halott köré... szentelt gyertyával többször körül is járják a ravatalt a gonosz ellen...” Ez a változat térben és időben elcsúszást jelez: a megkerítés nem a haldokló, hanem a ravatal körül történik. Ennek ellenére még mindig fellelni benne a lélekvédelem szándékát, ha figyelembe vesszük azt az eléggé elterjedt hiedelmet, hogy a halál beállta után a lélek még ott tartózkodik egy bizonyos ideig.

Bosnyák Sándor klézsei gyűjtése¹²² a lélek távozásának biztonságát fejezik ki, a hangsúly inkább a ház védelmére helyeződik, arra, hogy a lélek ne térjen vissza, ne zavarja az élőket. A Csíkszentdomokoson létező lélekvédő mágia Klézsnén lélektávolító mágiaként jelentkezik: „Amikor valaki beteg, hogy hal meg, akkor a gyertyát beteszik a kezibe. Aztán, amikor meghal, avval a gyertyával, ahányan vannak ott bent, kikísérik a lelkit, még meg is kerülük a házat, hogy elmenjen a lelke.”

Keszeg Vilmos egyik tanulmányában¹²³ a rítus egy érdekes detrethemtelepi változatát említi. Az általa gyűjtött szokásban a gonosszá, zsarnokká, bosszúállóvá vált lélek (később szölok erről a hiedelemről) elleni védekezés szándéka tükröződik: „Meghalt egy fiú, s aztán beteg lett a leánytestvére. Halálán volt. Azt mondták az apjának, hogy vegye a korbácsot, a kapu sarkától verje kereken az udvart. – Menj, ha má elmenté, menj e, s hagyj békét a leánkának. Jobban lett a leánka.”

Úgy vélem, a megkerítés rítusának mind formai, mind tartalmi vonatkozásában igen szép változatára találtam Csíkszentdomokoson. Hiszem, hogy e szokás leírása hagyományos, szellemi létünk mélységeire egy újabb, teljesebb rálátás lehetőségét nyitotta meg.

11. Merre tart a lélek? – e kérdéssel vezethető be legjobban a szentdomokosi lélekhit egy másik témaköre. A katolikus vallás túlvilági hármasszálláshely-képe közismert: mennyország – tisztítóűz – pokol.

A katolikus hitében rendíthetetlen szentdomokosi nép, bár gyakran elhangzik, hogy „onnan még senki sem jött vissza” ezt nem is vonja kétségbe. És mégis, nem az előző kép tagadásának szándékával, hanem valahol, egy ősi világkép alaprétegeiben elraktározott élő tudásnak köszönhetően a lélek más állomásait is magáénak vallja, és ennek szellemében cselekszik.

Mint láttuk, a koporsóbatétel során, az elsődleges halotti kellékek mellé „halotti melléklet”-ként, ahogyan a MNL nevezi,¹²⁴ két pálcát is tesznek, „amire a halottnak irtó (ti. nagyon nagy) szüksége van”, mert azokkal megy át a Jordán vizén, azokra támaszkodik.

A Jordán vize nem megkerülhető, nem elkerülhető hely: rajta átmenni minden léleknek kötelező. Ugyanaz a képzet, amiről Mírcea Eliade ír, csak-hogy ő egyetemes összefüggésében vizsgálva a hiedelmet, a lélek kapun vagy hídon való átjutásának képét ragadja meg.¹²⁵

A domokosi hiedelemváltozatokból kitűnik, hogy sokan nem is tudják, merre lehet a Jordán folyó (bár utólag rájönnek a bibliai helyre), sokak tudatában viszont, és érdekes, konkrét földrajzi helyként tükröződik, aminek ugyanakkora szimbólumértéke van. Elválasztó folyó. Ahhoz, hogy a lélek túlvilági léte rendezett, végleges legyen, át kell kelnie rajta. Ez az átkelés egyben megtisztulási rítus is. Kedves Félixné és sokan mások határozottan vallják, hogy a léleknek a „Jordán vizén a bűnöktől való megtisztulásért kell átmenjen.”

Egy újabb katartikus rítus tehát, melynek fő eszköze a víz, a víz megtisztulást hozó erejébe vetett hit. A keresztény tisztító tűz helyett, mely mérsékelt szenvedéssel hozza meg a tisztulást, itt a bűntől való megtisztulásnak egy még enyhébb módoszata jelenik meg. Feltételezhető az is, hogy a vízzel való tisztulás képzelete erősebb lehet, mint a tűz általi. Szerintem azonban nem a „kibúvó” keresése hozta létre ezt a képzetváltozatot, hanem a tisztálkodás evilági gyakorlatának konkrétuma, amelynek a folytatása is. Ezt a feltevést további két érveléssel erősítem meg.

Mint láttuk, a lélek lehet láthatatlan levegő, kékes pára, de élő emberhez hasonló, mozgó, cselekvő „valaki” is, akinek a járáshoz pálca kell a kezébe, akinek a földi élethez hasonló szükségletei lehetnek: pl. tisztálkodás, táplálkozás, stb.

A másik – és számomra ez a megdöbbentőbb -, a halott kötelező lemosásának indoklása: „a halottat a földi bűntől le kell mosni”. Másszóval, a halott lemosásának szentdomokosi szokása lehet, hogy manapság inkább higiénikus indíttatású, de ez korábban tartalmában és rendeltetésében egyaránt, rituális, kultikus tisztítás volt. Ezt a feltevésemet az is megerősíti, hogy a halála előtti napon megfürösztött embert is legalább nedves ronggyal végigtörlik.

Szerintem a test mosdatása, a túlvilágra való tisztán indítása egyértelmű előzménye a Jordán vizében soron következő lélektisztulásnak.

A gyertyapálca fontos fizikai kelléke, segédeszköze a túlvilági lélektisztulásnak. Emellett szellemi töltete, fontossága is van: magában hordozza a

tisztulás esélyét, egyáltalán a tisztulás tényét. Fontossága két adattal is bizonyítható: az első a gyertyapálca betevésének többlépcsős felelőssége és ellenőrzése: felel érte és ellenőrzi a gazda, az erre felkért külön személy és végül a gödörösök; a második, hiedelem természetű: számon tartanak olyan esetet, hogy a halott számon kérte az elmaradt gyertyapalcát a koporsókészítő asztalostól. A gyertyapalcát nemcsak a koporsóba teszik, hanem a sírgödörbe is beledobhatják, vagy beleszúrhatják a sírhantba. Ha megfelelnek az előkészítéséről, a gödörösök gyakran a temető bokráról letört két ággal pótolhatják a mulasztást. Egy a fontos, hogy a halott környezetében ott legyen, s ezáltal a hiedelemtartalma is tovább él.

„A halott útja, írja Bernea, az átmenetel láthatatlan útja, amelyen ha elindulnak, megváltozik a dolgok rendje és természete”.¹²⁶ Ez pedig mindig döbbenettel jár. Viszont az elmúlás hiedelemvilágának jelentős része küzdelem ennek a döbbenetnek a megszüntetéséért. Úgy vélem, a halál hiedelmköre egyféle eufemizmusa a halálnak. Roheim Géza a halál tagadásáról beszél, a parasztság túlvilági képe – írja – „tagadja a megsemmisülést, fiktív élettel toldja meg a valót.”¹²⁷

Szentdomokoson a lelket akár látható, akár nem, túlvilági útján utasnak, vándornak (fiktív embernek) képzelik. Ez a megsemmisülést tagadó képzet határozza meg mind a mai napig a halott elkészítés, a halottkultusz majd minden szokását, rítusát.

Pócs Éva írja, hogy „a túlvilágra vezető víz és híd ... Európa minden népénél – és a Föld sok más helyén is – elterjedt elképzelés; mint folklórmotívum is közismert; nehéz tehát az eredet...”¹²⁸ Ebből az is következik, hogy senki sem sajátíthatja ki magáénak; legfennebb tudomásul veszi, hogy pl. Csíkszentdomokoson az egyetemes világkép és hiedelem egy újabb konkrét változatával találkozott, mely egyszerre pogány és keresztény, egyidőben magyar és egyetemes.

A Jordán vize, mint a két világot elválasztó, a lélek útjába kerülő folyó képzete ugyanakkor létező valóság, máshol is ismert. Viszont nem találkoztam sehol a gyertyapalcával, mint az átjutás segédeszközével, és az adatközlők vallomásaiban sem mindig ismerhető fel az átkelés eseményének mágikus tartalma. A halotti mellékletéről az MNL többek között azt írja „előfordul, hogy a ráadott ruhán kívül másikat is tettek mellé: pl. az Ormánságban két fehérneműt, hogy »legyen vele száraz, ha átmegy a Jordánon.«”¹²⁹

K. Kovács László is csak arról ír, hogy a románok a halott kezébe pénzt tesznek „azért, hogy a halott a másvilágon meg tudja majd fizetni a vámot, ha átvizik a Jordán vizén.”¹³⁰

Nagy Gabriella tanítványom Csíkszentgyörgyön azt jegyezte fel, hogy „a koporsóba alul egy kinyújtott törülközőt tettek, hogy azon vigyék át a Jordán vizén a testet” (György András 70. é. 1993.).

12. A lélek járása nemcsak egyirányú, vagyis nemcsak a túlvilág felé tartó.

A visszajáró, hazajáró lélek fogalma közismert. Pócs Éva azt írja, hogy „a visszajárókba vetett hit az európai parasztság hiedelmeinek a közelmúltig egyik legelevenebben élő területe, mely mai napig támogatást kap a valóságos álmokképekből.”¹³¹

Ezt a hiedelemjelenséget Csíkszentdomokoson megrázó hiedelemtörténetek, élmények illusztrálják, amelyekről az előbbieken már volt szó.

A továbbiakban megpróbálom összefoglalni a visszajáró lélek megjelenési, szenzoriálisan is észlelt formáit.

A lélek lehet hallható jelenség a zajkeltés különböző változataiban: dörmögés, csattanás, gerendaropogás, kopogás, kopogtatás, földhöz csapott kasza pengése, stb.; lehet látható álmokkép, mely többnyire testi állapotára, öltözetére utal. Ám lehet láthatatlan és mégis vizuálisan érzékelhető jelenlét is, mivel mozgásba hozza környezetének elemeit – pl. a szobában levő virágokat –; lehet taktilis és olfaktív percepció, sajátos álmokkép, mely a hajdani élő test érzetét kelti. „..... rendesen éreztem a lábát, hogy nekem van feküve, háttal, s a szuszogását is” (1).

A lélekvándorlás igen elvont, különleges módja, (a különböző vallás- és filozófia rendszerekből ismert: pl. a buddhizmus), a lélek újjászületésének, reinkarnációjának hiedelme körvonalazódik Timár Ignácné többszámú fogalmazott vallomásaiban: „beszélni beszélnek, hogy így a lélek s túl a lélek, s a gyermekek is úgy lesznek, hogy az öregeink formáját újra visszakapják.”

Nem véletlen, hogy ő, a reinkarnáció sejtelmének vallója, a lelket térbeli kiterjedésében, színében látta, („olyan kékes pára”) és fontos az is, hogy tudása, élménye nem egyéni tudás, nem egyéni élmény.

Ezt a meglátásomat Mircea Eliade tanulmányaiban megerősítve látom akkor, amikor a temetkezés egy másik szokásának értelmezésében is segít: „A koporsó kelet irányba, a Nap felé helyezése azt a szándékot jelzi, hogy a lélek sorsát a Nap pályájához kapcsolják, vagyis az újjászületés reményét.”¹³²

A lélekjárás kivételes alkalma a világítás estéje, a „hazaengedett lelkek” képzete. A hiedelmek, mely a hiedelemtörténetek nyomán kirajzolódik, újra tipikus esete a Roheim-féle következtetésnek, hogy ti. a túlvilági kép tagadása a megsemmisülésnek, „fiktív étellel toldva meg a valót”.

A halottak estéjén „elengedett lelkek” klasszikus családközösségi, társadalmi jelenségre emlékeztetnek: a szabadságra, kimenőre, eltávozásra engedett katonák, cselédek jutnak eszünkbe, akiket fölötteseik meghatározott időpontban és időre hazaengednek családi körükbe és szintén kijelölt időhátára (rendszerint éjjel 12 órára) rendelnek vissza.

A képzet jól megérthető szentdomokosi családi ünnepek modelljén keresztül is. Szilveszter estéjére minden máshol lakó, élő családtagot, rokont hazavárnak a faluba. Újabban a kortárstalálkozóra is mindenki hazamegy, ami az esztendőben szintén egyedi, mondhatni immár, hogy kalendarisztikus ünnep. Az ünnep hangulata csak így teljes.¹³³

A halottak napja is ünnep Szentdomokoson: az élők és holtak együttes, méltósággal teli ünnepe.

Hasonló hiedelmet Kunt Ernő jegyez fel Mátraderecskén. Ott úgy tudják, hogy „míg az élők a temetőben vannak, azalatt a halottak hazalátogatnak. Ezért az otthon maradottak gyertyát gyújtanak az ablakban, tükör előtt, asztalon.”¹³⁴

13. A fiktív élet más vonatkozásai:

Mircea Eliade állapítja meg, hogy a koporsóba helyezett tárgyakból nemcsak a személyes túlélésbe vetett hitre lehet következtetni, hanem arra a meggyőződésre is, hogy az elhunyt sajátos tevékenységet folytat egy más világban.¹³⁵ A halott tehát – számomra így tűnik ez az elmélkedés – az életutániség helyzetében is cselekvő lény marad.

Mivel foglalkozik? Hogy van? Hogy szolgál a léte? – ha újra olvassuk a lélek „életére” vonatkozó történeteket, hiedelmeket, akkor a legtermészetesebben kérdezhetjük e lelket a fenti módon, akárcsak egy élő személyt, akivel alkalmyszerűen találkozunk. És azt is megállapíthatjuk, hogy cselekvés-tere, -iránya, -célja nem is mondható szegényesnek.

A szentdomokosi példák szerint a lélek élete nem annyira munkavégző lét, mint inkább társadalmi, szellemi, erkölcsi természetű tevékenység. A fiktív lét annyira evilági, hogy értelmező szavaim idézőjel közé tételét mellőzöm is.

Például, jogokat követel a lélek.

Lehetnek a halottnak, a léleknek jogai? Hisz minden jog csak az élőkre vonatkozik. Nos, a népi kultúra talán egyik különlegessége az is, hogy az elhunytak is biztosít jogokat. És ezt a lélek tudja és – bármennyire is furcsának tűnik az egész – él a jogaival.

Tárkány Szücs Ernő, a Magyar jogi népszokások című könyv szerzőjének figyelmét nem kerülik el az ilyen természetű jogorvoslások sem. „A néphitben – írja – erősen élt az a tudat, hogy a halott nem kapta meg azt,

amihez joga volt, visszajár és az élőket kedvezőtlen időjárással, betegséggel, éjszakai zavarással kényszeríteni, zavarni tudja. Ma is élnek még akik tartanak a halott bosszújától.”¹³⁶

Mihez van joga a halottnak?

Tárkány Szücs Ernő a következőket sorolja fel: „a gyászhoz, a ravatalozáshoz, a búcsúztatáshoz, a nem házas személynek a lakodalomhoz, az eltemetéshez, a torhoz...”¹³⁷

A perlekedés módozatait csak pontosítom szentdomokosi változatokkal: a halott vár; „perel” az élővel; azért, hogy visszajár, zaklatja az élő; álmában jelez; jelentkezik; üzen.

Ha áttekintjük a visszajárás okait, rájövünk, hogy Szentdomokoson a legtöbb jogkövetelés az alamizsnaadás¹³⁸ és a lélekért végzett imádkozás körül merül fel.

A halottak visszajárnak, alamizsnát, imádságot kérni, „mert még nem tudtak üdvözülni”, s várják, „hogy segítsük imáinkkal”; imát kér, aztán kopogtatással visszajelzi, hogy megkapta, amit kért; visszajár, mert pazarolnak az alamizsnával, s kevés jut az igazán rászorulóknak: a szegényeknek. Másszóval, a lélek igazságérzete figyelmeztet. Igazságot és méltányosságot követel és parancsol. Azán visszajár panaszt tenni, mert, mikor egy új halottért imádkoznak s alamizsnát adnak, „nem gondolnak a régi lelkekre”, s azért „mindig bolyongnak a ház körül, s várják az alamizsnát.” A lélek számontartja az élők tetteit, viselkedését, azt, hogy kire és miképpen emlékeznek meg, s ha elégedetlen, szóvá teszi: „ennek az öregnek s ennek a gyermeknek – rég elhunytak – nem adtatok semmit, s értek nem imádkozott senki!”

A visszajárásnak társadalmi, erkölcsi, etikai okai is lehetnek: sérelmezik a halott iránti tiszteletlenséget, a felejtést. A jogkeresletnek lehetnek súlyosabb fokozatai is: „figyelmeztetnek a halálra, hogy halottak is vannak”; aztán hívják az élő, hogy beszéljessenek az élet dolgairól, és mert várnak valamit, várnak a szabadulásra, jelt adnak, hogy jönnek egy haldokló lelkiért; a rokonnak üzennek, hogy nem tudnak nyugodni, mert „intézetlen ügyei maradtak”, fenyegetnek, hogy „őket is ki kell elégíteni, ha nem elvihetnek egy élő lelket.”

A földi élet viszonyainak túlvilági átvetésére jellemző példák azok a történetek, amelyek a halott perlekedésével való szembeszállást, szembeszegülést illusztrálják. Az evilágon elherdált, el nem rendezett vagyont vagyontügyeket „szemére vetik” a visszajáró, folyton zaklató, türelmetlenséget, nyugtalanságot kiprovokáló léleknek: „Menj ahhoz, akinek érdemtelenül

vagyont adtál! Attól kérj imát, s alamizsnát!"; „Ne jöjjön ide, menjen az anyja örömebe, hagyjon békét nekem! Többet ne háborgasson!”

A lélek az eltűzött gyász, eltűzött siratás ellen is tiltakozhat: visszatér és kéri a hozzátartozóit, többet ne sírjanak érte, miatta, mert „nyakig vízben van, hogy minnyá elmerül.” A halottért hullatott könnyek özöne (Petőfi ennek a hiedelemnek fordított képét fogalmazta bele legszebb szerelmes versébe) – micsoda költői túlzás a hiedelemben! – a lelket vízbefúlással veszélyezteti.

Az idézett, inkább csak nyomjelző példák újabb vetületei annak a hiedelemnek, hogy az egyén földi élete mintegy folytatódik. A halott társadalmi lényként, jogokat élvező, jogokért küzdő, olykor túlkapásokba is átcsapó, bosszúálló, zsarnokoskodó lényként él tovább. A sajátos, szerintem, ebben az, hogy a törvénykönyvet egy ideológia, a hiedelemháttér helyettesíti. A társadalomban ismert élő-élő alperes/felperes képlet most evilág-túlvilág, élő-halott alperes/felperes képletté változik.

Fontos azt is aláhúzni, hogy a lélek panaszaira, kifogásaira az élők gyorsan reagálnak, misét mondatnak, alamizsnát osztanak; máskor mellőzik a talán késlekedő egyházi szolgáltatást, és rögtön imádkozót hívnak össze a rózsafüzér társulat tagjainak segédletével és nekik adnak alamizsnát. A nyugtalan lélek békéje, de a megzavart élőké is így hamar helyre áll, és ebben mind a két fél érdekelt, viszont a teljesítés lehetősége és felelőssége kizárólag az élökre hárul.

A közösségi válasszal párhuzamosan ismert és gyakorolt az egyéni kielégítés formája is: különleges jelzéskor, amikor a lélek azzal fenyít, hogy „elviszen egy élő lelket”, akkor „egy lepénnyel meg lehet váltani egy lelket.” Az alamizsnaadás célját ilyenkor nem kell közölni a fogadóval (az önzetlenség látszatának keltése lehet ez a gesztus?), az adakozó viszont erősen összpontosít a szándékra.

A csalás, félrevezetés, szélhámosság, ügyeskedés társadalmi jelenségei a pokolban, a tisztító tűzben is felbukkannak! A fiktív élet egészen részletekig menő magyarázatai ezek. Kerülnek olyan lelkek, akik a kevésbé éber és figyelmes lelket rászedik, „kétségbe tudják ejteni”, s így „a gazember lélek megszabadul, s a másik (ti. a jóra való lélek, akire azt is mondják jóhiszemű, tátott szájú) marad helyette”. Mindebből arra is következtethetünk, hogy egy létszámminimumot – az elképzelések szerint – mindenhol, még a tisztító tűzben is biztosítani kell.

A nyelvi megfogalmazásból még a megvesztegetés óhaja is kiolvasható: „minél többen legyenek az alamizsnán... hogy a lélek jó úton haladjon.” A mennyiség kívánalma (ha többet adsz, többet kapsz!) a szándék tisztaságát

megkérdőjelezi, főleg ha figyelembe vesszük az ellene való tiltakozásokat is. Sokan vannak, akik az alamizsna adás lelki – imádkozó – vetületét tartják értelmesebbnek és a halotthoz méltónak.

Ha mélyebben belegondolunk, az elvonatkoztatott léleknek nyomát sem találni a „túlvilági – fiktív – társadalom”-ban.

Olyannyira természetes a túlvilág realizmusa, hogy az álomlátások analógiás képén keresztül egyenes következtetéseket vonnak a lélek állapotára vonatkozóan. Attól függően, hogy jól vagy rosszul öltözöttek, soványnak vagy kövérnek, piros arcúnak vagy sápadtnak látják – következtetnek szabaddulására, további bűnhődésére, jó helyzetére, vagy szenvedéseire.

A halottért adott alamizsna szokása és egész hiedelemköre, mely Szentdomokoson, mint már említettem, továbbra sem vált csak divattá, hanem ma is erős lelki, szellemi ösztönzők éltetik, szintén az egyetemes művelődés hagyományából ered.

Pócs Éva, Roheim Géza tanulmányaiból ¹³⁹ tudhatjuk meg, hogy a halott etetésének gondolata, az egyház hatására, már a középkorban a szegények etetésének szokásából fogant. A halott helyett a szegényeknek kellett enni adni azon az alapon, hogy – mint Balassa István írja – ”a megajándékozottak imádkoznak a meghalt lelki üdvéért” ¹⁴⁰ Mi ez, ha nem az anyagiak átváltása lelkiekre?!

Szent István törvényeiben is szerepelt alamizsnálkodás a halott lelkének válságáért. ¹⁴¹ Fontosnak tartom hangsúlyozni, hogy a halottért adott étel és italporciót, de a közös étkezést is, amit máshol tornak hívnak, Szentdomokoson egyértelműen alamizsnának nevezik. A szokás szívósságát Szent Istvánkori megnevezése kíséri.

A szövegekből az is kitűnik, hogy az alamizsnát nem csak a halottért, hanem az ő nevében, helyette is adják. Valószínű, hogy kivitelezésének lelki kényszere ezért nagyobb. Ezért nem hagyhatják el, nem mondhatnak le róla. Több haldokló ilyen értelemben hagykozik is. Az alamizsna – szentdomokosi értelmezésében – a még élő utolsó, a már halott első irgalmas cselekedete. Önmagáért! Végrehajtása az élőkre tartozik.

A halott elégedetlenségét, vélt nyugtalanságát senki nem vállalja magára. Elgondolkodtató Albert Dávidné mély hitéből fakadó, már idézett önmegnyugtató vélekedése, aki férje emlékéért minden hagyományos előírást elkövet: „Én gondolom, hogy ő meg lehet elégedve... azért nem zaklat.”

14. Korábban úgy fogalmaztam, hogy az öngyilkosnak közvélemény általi elítélésében ott bujkál a felmentési szándék is. Az ellene alkalmazott szankciók soha nem zárják ki őt teljesen a közösségből.

Ugyanez a törekvés az öngyilkosok lelkének túlvilági sorsa irányában is tapasztalható: „Lehet, hogy a lelke örökkárhozatra nem jut..., ha utolsó pillanatában fohászzkodott gondolatban a Jóistenhez.”

A párhuzamban való rendszert sejtető gondolkodás és érzésmód mellett, szerintem, annak a jelenségnek, hitnek a felsejlése is meghatározható, hogy a vigasztalás forrásai, esélyei végtelenek, és az is, ami ebből ered: a végtelen paraszti optimizmus.

15. Az élet és a halál titkába való különleges beavatkozó szándékot és képességet, a hiedelmek szélsőséges megnyilatkozásait jelzi a rontásos halál.

A rontásos halálnak, ismereteim szerint, Csíkszentdomokoson két módját tudják. Az egyik a kapcsolat törvényén nyugvó mágia¹⁴² (Frazer a mágia két formáját határozza meg: a hasonlóság és a kapcsolat törvénye szerint működő mágiát.), a másik a fekete mise.

Lényegében mindkét változat ugyanaz a mágiatípus: átviteli, azaz kapcsolati mágia, mely szerint a rész azonos az egészszel, így tehát a résszel végzett cselekvés az egészre, a rész tulajdonosára is kihat, átvihető. A különbség köztük egyrészt a mágiát végző személyben fedezhető fel, aki „olyan... »titkos tudomány« birtokában van, amelynek segítségével befolyásolni tudja nemcsak a földi történéseket, hanem a természeti jelenségeket is.”¹⁴³ Ez a személy lehet csíkszentdomokosi, és nem föltétlen szakosodott a fekete mágiára, csupán csak érti a „paratikat”, a „guruzsmálást”.

Ez megszerzi az „ellenfél” valamilyen személyi tulajdonában lévő tárgyát (kendő, zsebkendő, hárász kendő rojtja, vagy még közelebbit pl. a hídfára rászáradt vér, stb.), elvégzi rajta a rontó cselekvést és, hogy visszafordíthatatlan legyen, egy halott koporsójába rejti, csempészi bele. A fekete miséhez szintén a kiszemelt áldozat *valamije* kell (pl. zsebkendő, benne három lejjel), de a rontást egyházi személy, „kalugerek”, román pópák végzik, amiért fizetség jár, a hatása viszont, más természetű esetekben is (lásd: párválasztás, elrontás) egyesek felfogása szerint „garantált”. Ez utóbbiak eszköztárában a „szent könyvek, szent tárgyak” is szerepet játszanak.

16. A halál hiedelemvilágáról megfogalmazott vázlatos próbálkozásomat Kaj Birket-Smith ítéletével zárom: „Egyetlen istenség sem áll azonban annyira közel az emberhez, mint a halottak lelkei. Hiszen a halottak tovább élnek, és mi lenne természetesebb, mint hogy továbbra is kapcsolatban maradjanak leszármazottaikkal? De veszélyesek is lehetnek, irigység töltheti el őket a még élők iránt, és magától értetődően akkor a legharagosabbak, ha nem a kellő módon helyezték őket örök nyugalomra. A családnak a halálon túli szolidaritása ezen a módon nyilvánul meg.”¹⁴⁴ Írhatta volna akár Szentdomokosról is.

A világhírű dán etnológus számos népet és kultúrát ismert meg, de bizonyára Csíkszentdomokos – milyen igazságtalanság, mondom Kányádi után – nem volt köztük. A károsult nem Csíkszentdomokos, hanem Kaj Birket-Smith!